

Šílenství ozbrojeného konfliktu: Dilemata vojenské etiky

Jan Valeš

Anotace

Článek přehledným způsobem představuje dilemata vojenské etiky. Nejprve autor předkládá argument ve prospěch etické reflexe i tak extrémní situace, jako je válka. Etické dilema z definice nemá dobré řešení. Prvním dilematem je již samo rozpoutání ozbrojeného konfliktu. Další sledovaná dilemata se dělí na ta, která se týkají vojáků obecně, a ta, která se týkají velitelů: dobrovolnost bojujících; jak zůstat člověkem; rodina versus vlast; nasazení života a zdraví; rozčarování z dosažených cílů; rozhodování o životě a smrti; bojechťivost generálů; obrana proti silnějšímu agresorovi; jak udělat válku milosrdnější; jaderné odstrašování; možnost neutrality; dilema prohry nebo vítězství. Akademickými zdroji jsou zejména M. Walzer, *Spravedlivé a nespravedlivé války* a *Encyclopedia of War and Ethics*, editor D. A. Wells. Článek je psán z pohledu vojenského kaplana, proto jsou také samostatně zařazena etická dilemata kaplana: nošení zbraně; politická angažovanost; podíl na násilí. V rámci výkladu jednotlivých dilemat se uplatňují principy vojenské etiky, které jsou proto na vhodném místě stručně vyloženy, jmenovitě princip rozlišování, humanity, proporcionality a vojenské nutnosti. V textu se uplatní tyto biblické texty: Gn 4,7, Ex 20–21, Dt 20, 2S 2, Jl 4, Mk 14, L 3,14 a Jk 4,1-2. Představení etických dilemat se odehrává na pozadí filozofických a teologických východisek, která jsou shrnuta v závěru článku.

Abstract

The madness of armed conflicts! Dilemmas of war ethics.

The article presents dilemmas of military ethics with an aim to list them and briefly describe. First, the author argues that even an extreme situation such as war can be reflected ethically. An ethical dilemma inherently lacks a good solution, only lesser ones or even bad. The initial act of war aggression opens the first dilemma. Other dilemmas are divided between every man's dilemma and dilemma of commanders: do combatants fight voluntarily; how do we stay human; family vs. homeland; risking health and life; resentment over what was achieved; deciding between death or life; generals' love of war; defense against a stronger aggressor; how to make war gentler; nuclear deterrence; possibility of neutrality; dilemmas of victory and defeat. There are two major academical sources: Michael Walzer, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*, fifth edition, 2015 (Czech translation, 2019); and Donald A. Wells, ed., *An Encyclopedia of War and Ethics*, 1996. The article is written from the perspective of a military chaplain, hence it includes dilemmas for a chaplain: bearing weapon; political role of a chaplain; participating in aggression. In appropriate places, principles of humanitarian and war ethics, namely principles of distinction, humanity, proportionality and military necessity, are applied and explained. The following Bible texts shed light on the topic: Gen. 4:7; Exod. 20–21; Deut. 20; 2 Sam. 2; Joel 4; Mark 14; Luke 3:14; Jas. 4:1–2. Ethical dilemmas are presented on the background of philosophical and theological pre-suppositions which are summarized at the end of the article.

Úvod

Modlitba napsaná fixou na neprůstřelné vestě ukrajinského vojáka:

Bože, jestli umřu mladý, nech mě jít do ráje, protože v pekle už jsem byl.¹

Válka dostala již mnoho přívlastků. V této modlitbě se jí říká *peklo*. Válka je *šílená, strašná, brutální, hnusná, svinstvo...* Jeden kolega mne pravidelně zdraví

---

¹ *Боже, якщо я помру молодим, впусти мене в рай, бо в пеклі я побував вже сам.* Archiv autora.

slovy: „*Válka je vůl!*“ Často její popis zůstane beze slov, protože nejde popsat slovy ani množstvím prolité krve.

Článek postupuje metodou obvyklou v etických studiích – dilemata se nacházejí v odborné literatuře, jsou součástí zapsaných nebo jinak zdokumentovaných vyprávění vojáků, pocházejí nakonec i z osobních postřehů autora nebo lidí v jeho okolí vyprávěných v 1. osobě. Článek obsahuje všechna dilemata obsažená v knize M. Walzera a v *Encyklopedii etiky a války* (editor Donald A. Wells).

Místy zazní otázka, jaké humanitární a válečné právo je výslovně či implicitně obsaženo v Bibli. Tento článek však jako celek volí jiné východisko – teologickou perspektivou nahlíží současné humanitární a válečné mezinárodní právo, jak se vyvinulo za posledních 150 let se svými pojmy a principy.²

Posláním článku je podat přehled – dilemata vyjmenovat, popsat a ilustrovat. To je důvod velké stručnosti. Text se trochu rozlije do šířky tam, kde jde o výklad biblického textu nebo principů mezinárodního práva.

Nejprve je však třeba se vypořádat s námitkou, že v souvislosti s válkou vůbec nedává smysl mluvit o etice.

Že etická reflexe není nemožná

Zmínil jsem se mezi vojáky, že chystám přednášku o válečné etice. Jeden z nich okamžitě reagoval, že situace masivního násilí se jakékoli etické reflexi vymyká.³ Ne o etice, ale o legislativě promlouvá staré latinské úsloví: *Inter arma silent leges: Ve válce zákony mlčí*. A opravdu, až do roku 1863 tj. do nejstarší verze *První ženevské konvence* neexistovalo žádné mezinárodně uznávané právní ustanovení, které by omezovalo válečné běsnění.⁴ Souvislost mezi legislativou a morálkou je minimálně ta, že legislativa vymáhá, co je morálně dlouhodobě respektováno jako zlé, resp. dobré.

Mohlo by se zdát, že tímto je otázka zodpovězena, že etická reflexe války je standardním postupem. Přesto se tato otázka stále znovu vrací a je na místě uvést věcné argumenty. Nabízejí se tři možné odpovědi:

- a) Etická reflexe není možná.

---

² Výchozím bodem pro seznámení s tímto rozsáhlým souborem může být on-line databáze Červeného kříže: *International Humanitarian Law Databases*, dostupná v několika světových jazycích on-line: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1>.

³ Nejde o citát dotyčného vojáka, ten použil jiné výrazy. Podstata sdělení je však zachována.

⁴ Podobně by bylo možné argumentovat, že prvním takovým případem bylo odsouzení kapitána Henry Wirze v USA roku 1865 za špatné zacházení s válečnými vězni.

- b) Etická reflexe je možná, a to spíše obvyklým způsobem.
- c) Etická reflexe je možná, ne však obvyklým způsobem.

Etickou reflexí se zde myslí takové hodnocení na škále „dobrý – zlý“, ze kterého se vyvozují veřejné závěry. Zvažme nyní každou z možných odpovědí spolu se zásadními argumenty pro a proti.

A. Etická reflexe není možná.

Argumenty PRO:

1. Bezúhonnost válčícího státu: Až do období po (první) Světové válce platilo, že rozhodnutí státu vstoupit do války se morálně nehodnotí. Mohlo být nemoudré. Mohlo být unáhlené. Ale nemohlo být morálně zlé. Vládce prostě má právo válčit, kdy chce a s kým chce.
2. Tradice: Po staletí a tisíciletí to tak bylo. Za války se dějí zvěrstva.
3. Mimořádnost války: Dění ve válkách a chování lidí je tak brutální, strašné, šílené, otřesné, nevysvětlitelné, pochopitelné, divoké i přirozené, že každému musí být jasné, že není možné je poměřovat etickými kategoriemi dobrého a zlého. Je mimořádné, tj. stojí mimo řadu těch životních situací, které běžně eticky reflektujeme.
4. Priorita boje: Přirozeným stavem národů je permanentní boj. Období míru tvoří mezidobí. Není proto možné mírová měřítká uplatňovat na situaci bojů. Naopak je možné válečná měřítká vztahovat na situaci míru.
5. Příklady velkých osobností, které zastávaly tento přístup: N. Machiavelli, Th. Hobbes, Bismarck.
6. Je třeba odmítnout morální hodnocení vyjádřené v hrdosti obyvatel na vracející se vojáky. Tato hrdost je často nesena jinými motivy než kritickou etickou reflexí.
7. Je možné, že dilemata prezentovaná v tomto eseji povedou některé čtenáře k závěru, že etická reflexe není dost dobře možná.

Argumenty PROTI:

8. Hlavní argumenty proti jsou uvedeny pod tezí B (argumenty PRO).
9. Stačí jediná úspěšná, přesvědčivá etická reflexe, aby byl tento postoj vyvrácen.

B. Etická reflexe je možná, a to spíše obvyklým způsobem.

PRO:

1. Příklady v minulosti: Udělování vojenských řádů, medailí a ocenění dokládají kladné etické hodnocení uprostřed válečné vřavy. A naopak

může jít o vynášení slovního odsouzení či trestů za to, jak se vojáci chovali na frontě. Dalším příkladem je existence válečných zvyklostí, kodexů bojovníka apod. Některé z těchto příkladů jsou méně přesvědčivé a jejich metoda se nerozšířila, jiné příklady se užívají dodnes a jsou přesvědčivé (např. udělování medailí).

2. Sousedský argument: Kdo by chtěl být v dobách míru sousedem „řezníkovi“ z poslední války?! (Pod „řezníkem“ si představme skutečného válečného zločince.) Počinání ve válce je totiž vposledu hodnoceno lidmi žijícími v míru. Obě v jednu chvíli radikálně oddělené morální oblasti (válka a mír) se nakonec propojí v poválečném soužití.
3. Existence legislativy: Legislativní úprava není myslitelná bez opory v obecně přijímané morálce. Proto zásadním argumentem pro etickou reflexi je zrod mezinárodního humanitárního a válečného práva od První ženevské konvence až po vznik Mezinárodního trestního soudu v roce 2003 a novelizaci Římského statutu z roku 2010, která kodifikovala trestný čin válečné agrese.⁵ Tomuto korpusu mezinárodního práva se souhrnně říká *mezinárodní humanitární právo* (dále jen IHL, International Humanitarian Law). Od soudů vítězů nad poraženými (norimberský proces) jsme přešli k nestranným soudům (pro Jugoslávii, Rwandu).
4. Biblický argument se nachází ve třech formách. Nejprve pozitivní forma – Bible obsahuje výroky, které člověka v situaci války morálně konfrontují (např. Dt 20,19-20). Pak pozitivní příklad – Bible ukazuje příklady a příběhy takové morální reflexe boje (např. Ž 18,32-43). Nakonec také forma argumentu *ex silentio* – Bible nikde člověka nezprošťuje morální odpovědnosti v boji.
5. Priorita míru: Přirozeným stavem národů je mírové soužití. Války tvoří mezidobí. Není proto možné vztahovat válečná měřítká na období míru. Zato je možné mírová měřítká vztahovat na situaci bojů (např. sousedský argument B2).
6. Právnícké paradigma: Název argumentu je převzat od M. Walzera. Představme si státy, jako by to byli jednotliví lidé žijící v globální vesnici Země. Etické otázky tak budou mnohem srozumitelnější, na druhou stranu bude příměr také v některých ohledech pokulhávat.⁶

---

⁵ Příběh z pohledu českého účastníka vzniku Mezinárodního trestního soudu popisuje kniha: Vladimír Dzuro, *Vyšetřovatel*, Grada, Praha 2017.

⁶ Michael Walzer, *Spravedlivé a nespravedlivé války: morální argumentace s historickými příklady*, Academia, Praha 2019, str. 120 a dále (nadále „mw“). Viz také Jan Valeš, *Vztahy mezi státy jsou jako vztahy mezi lidmi*, [on-line] publikováno 18. 12. 2022, dostupné na: <https://hon-zavales.blogspot.com/2022/12/vztahy-mezi-staty-jako-lidmi.html>.

7. Pokrytectví: I dobovačné a zjevně nespravedlivé války mají vládcí potřebu vysvětlovat dobrými důvody. Kde se v nich tato potřeba bere? Jsou si vědomi obecné morálky, kterou nakonec i oni berou vážně. A tak pokrytectví válčících vládců je důrazným svěděním o morálce, která platí.⁷
8. Válka má také kladnou stránku: Jsou myslitelé, kteří na válčení shledávají i eticky pozitivní rysy, např. W. James ve svém eseji *The Moral Equivalent of War* (1910).
9. Jednotlivé příklady přesvědčivé etické reflexe v minulosti: Svěděním o morálním hodnocení bojujících jsou válečné kodexy cti (např. čínský vévoda Sung u řeky Hung roku 638 př. Kr.). Vlivným příkladem je koncept spravedlivé války (od Cicera přes Augustina a Tomáše Akvinského až do současnosti).
10. Zločinecká etika: I mnozí lidé bez skrupulí, kteří jsou v civilních podmínkách předmětem trestního stíhání, mají své hranice, za které nejdou, jak zaznívá ve výpovědích lidí ve výkonu trestu: „Já kradu, to ano, ale okrást starou babičku, to je svinstvo, to jsem nikdy neudělal...“ Posunutí etické hranice neznamenaají, že etické hledisko neexistuje.

PROTI:

11. Argumenty PRO zvláštnosti vojenské etiky (teze C) nejsou natolik závažné, aby převážily argumenty PRO tezi B.
12. Upuštění od legislativy zmíněné v argumentu B3: Pokud agrese Ruska vůči Ukrajině povede spolu s dalšími změnami v mezinárodním prostředí k omezení mezinárodního humanitárního a válečného práva, bude takový historický vývoj možné použít jako protiargument vůči tezi B.

C. Etická reflexe je možná, ne však obvyklým způsobem.

PRO:

Argumenty, že etická reflexe je možná, jsou uvedeny pod tezí B. Zde jsou uvedeny argumenty PRO zvláštní přístup.

1. Extrémnost války: M. Walzer v dodatku své knihy zmiňuje tři okolnosti, které je třeba vzít vážně: (a) válka je mimořádně nátlaková, nejspíš se jí nic nevyrovná; (b) válka je kolektivní a kolektivizující zkušenost; (c) válka je zkušeností trvalé extrémní nejistoty.⁸ Z toho je třeba vyvo-

⁷ Mw, str. 67–68.

⁸ Mw, str. 540–548.

dit důsledky: etická reflexe extrémní zátěže bude odlišná, etická dilemata budou jedinečná a budou na osoby doléhat s výjimečnou silou. Z psychologických experimentů jako byl ten Milgramův (1961) nebo Stanfordský (1971) vyplývá, že nátlaková situace významně proměňuje lidské chování. Zkušenosti z totality ukazují, že takové situace dají vyniknout lidem mimořádně morálně silným; u ostatních je morální hodnocení otázkou.

2. Doplňky právníckého paradigmatu: M. Walzer doplňuje výše uvedené „právnícké paradigma“ (argument B6) hned o šest zvláštností. Z toho plyne, že k celé oblasti etické reflexe je třeba přistupovat svébytně.⁹

---

⁹ Šest uvedených doplňků lze představit takto:

1. Stát musí bránit sám sebe, nelze volat mezinárodní policii, protože žádná taková není. Jak by to asi řekli právníci: „Tváří v tvář válce mohou státy použít vojenskou sílu, kdykoli neschopnost tak učinit by vážně ohrozila jejich územní celistvost nebo politickou nezávislost“ (str. 163). Nezbyvá než chránit sám sebe a za tímto účelem uzavírat nejrůznější spojení a spolupráci.
2. V případě občanské války v jedné zemi se ostatní státy chovají jako policista, který hlídá, aby se ke konfliktu nepřidal nikdo další! A všichni pak společně čekají, jak to dopadne. M. Walzer konkrétně řeší otázku intervence, tedy situace, kdy do občanské války v jedné zemi vstoupí druhá země a snaží se zvrátit poměr sil. Třetí země, která se rozhodne do konfliktu vstoupit, buď může intervenovat (prosazovat své zájmy posílením jedné strany s cílem zvrátit poměr sil), nebo se rozhodne pro kontraintervenci, jejímž cílem je vrátit situaci zpátky k původnímu poměru sil a nechat původní strany konfliktu, aby si ho vyřešily samy (str. 198).
3. Když poměry v jedné zemi směřují k tomu, že celá skupina obyvatelstva bude pobita, např. národnostní menšina, M. Walzer zde mluví o tzv. humanitární intervenci. V takovém případě je myslitelné, aby ostatní země takový stát obsadily, masakry zastavily a přispěly k nastolení nového pořádku v zemi (str. 198).
4. V občanském právu se vinící trestají mimo jiné proto, aby to ostatní odradilo. V mezinárodním právu toto příliš nefunguje. Odstrašení spravedlivým potrestáním je v mezinárodním kontextu neefektivní a důvodů je více – malý počet aktérů, jejich počínání se neopakuje, aktéři mají kolektivní charakter, navíc není možné beze všeho omezovat práva jednotlivých občanů. M. Walzer shrnuje: „Zvláštní charakter mezinárodního společenství učinil plně prosazování domácího práva morálně neproveditelným“ (str. 209).
5. V mezinárodním právu nelze „pochytat zločince“. V mezinárodním právu není možno vzít zločince (stát) do vazby, soudit ho a případně omezit na jeho právech (obdoba vězení). Takové počínání by spíše rozšířilo než omezilo počet lidí, kteří budou vystaveni nátlaku a riziku. Navíc pochyťtání zločinců vyžaduje dobývání celého území, a to opět dolehne na celé politické společenství, nejen na hledané osoby (str. 217).
6. Právnícké paradigma nám nepomůže v situaci, kdy skupina obyvatelstva usiluje o národní osvobození a samostatnost. Podobně jako u kontraintervence ani v případě snah o národní osvobození neexistují žádná normativní práva (str. 179). Dlužno dodat, že tuto poslední výjimku M. Walzer jen v textu jmenuje, aniž by ji uvedl v číslovaném seznamu.

3. Citát podplukovníka Ralpa Peterse: „*Ve vojenské sféře nám etika ve válce umožňuje psychologicky zamaskovat nutnost vraždit jiné lidské bytosti, ukrýt otevřené zabíjení za pojmy, jako je spravedlivá válka, vyšší principy a schválené jednání. Etika ve válce ze strany západní společnosti ani tak nechrání předměty našeho násilí, jako nás zaštituje před základní pravdou našich činů.*“¹⁰ Citát potvrzuje, že (1) etika se používá a je funkční, (2) její použití ve válce je sporné a (3) etika je vlastností konkrétní kultury, v tomto případě „západní společnosti“. Spornost etiky za války volá po opatrnosti, nevztahovat mírovou etiku příliš rychle na situaci války.
4. Příklad absolutního pacifismu: Odmítá jakékoli násilí ve veřejných otázkách a tím potvrzuje možnost etické reflexe. Bývá zdůvodňován právě tím, že na násilí není nic dobrého, že násilí plodí násilí, že se jím nic nevyřeší, problémy se jen množí, a proto je třeba násilí zcela odmítnout. Připustíme-li však realisticky, že k válkám přesto dochází, ta skutečná otázka je, jak eticky reflektovat situaci, které od počátku říkáme své „Ne!“ Pro některé je tato etická situace jednoznačně nepřijatelná, vůbec ji raději nepřijmou (a jsou trestáni za svůj pacifismus odnětím svobody nebo smrtí).
5. Zabítí: Chování jindy eticky zcela zakázané (vzít druhému člověku život) je v podmínkách války považováno za přijatelné. To se nevyklučuje s tím, že konkrétního jednotlivce svědomí trápí a není s tím vyrovnaný.
6. Příklad krádeže: Příběhy a deníky vojáků vyprávějí, že za války je krádež výstroje tolerované chování, za které se ani není třeba omlouvat. Je tedy vidět, že docela běžné chování jednoznačně odsuzované mírovou morálkou je v situaci války přehodnoceno. Lze předpokládat, že krádež nebude jediným takovým případem.

PROTI:

7. Ockhamova britva: Je třeba preferovat metodicky jednodušší řešení teze B, pokud nebudeme pádností argumentů nuceni uznat, že vojenská etika potřebuje zvláštní přístup, příp. zvláštní přístupy.

Závěr: Z uvedené argumentace vyplývá, že etická reflexe je možná, ne však obvyklým způsobem (varianta C). V realitě však potkáme přesvědčené nositele všech tří postojů na válečné frontě i na protiválečné demonstraci.

---

¹⁰ P.G. Tsouras, *Slovník vojenských citátů*, str. 394.

Pro vyloučení varianty *A* je zásadní argument *A9*, pak *B3* (kumulativní argument postavený na 150 letech mezinárodního vývoje), následují další argumenty ze skupiny *B1* až *B9*. Srovnání variant *B* a *C* dává vyniknout nejvíce argumentu *C5* (týká se všech, lidský život vždy byl jasným měřítkem etické hodnoty) a *C1* (precizně formulované podoby té „extrémnosti“, o které je řeč), pak následují ostatní argumenty *C2* až *C6*. Argument *C7* platí i nadále – je otázkou míry; pro její konečné stanovení se musí rozhodnout každý, kdo tuto odpovědnost nese.

Potřeba zvláštního přístupu neznámá, že uvedené argumenty volají po „jednom, stejném“ zvláštním přístupu. Argument *C1a* soustředí pozornost na extrémnost situace; a ta je (jen) jednou z dimenzí etického rozhodování. Argument *C1b* prakticky znamená, že svoboda i odpovědnost vojáka je omezená a mnohé etické otázky řešit nemusí, protože je za něj řeší nadřazený velitelský stupeň. Argument *C1c* zase pozornost soustředí na psychickou odolnost jedince i skupiny vůči dlouhodobému stresu. Argument *C2.1* připomíná, že nejsme zvyklí převzít 100% odpovědnost za svou bezpečnost a v občanském životě máme k prosazování svých zájmů jiné nástroje, než je násilí. Z argumentů *C2.2* až *C2.6* plyne, že nakonec zůstane pocit nespravedlnosti, který se přirozeně stane součástí etické reflexe. Argument *C4* odkrývá jinou důležitou mez – jsou lidé, kteří se odmítají vůbec dostat do situace, která dává průchod násilí a zabíjení. Argument *C5* (výmluvně také *C3*) ukazuje, že v situaci války naopak tuto zásadní morální mez překračujeme (maskujeme). Také argument *C6* ukazuje, že ani další etické meze neplatí obvyklým způsobem.

Poslední odstavce lze shrnout do tří výroků: Oblast vojenské etiky je jedinečná v tom, že chování jinak trestné je v situaci války beztrestné (především zabít člověka, ale i další méně významné delikty). Situace bojujících je celkově extrémní – mimořádná disciplína, ustavičné nebezpečí života; ruku v ruce s tím jde snížena odpovědnost jednotlivce v hierarchii velení. Specifičnost etické oblasti signalizují ti (pacifisté), kdo do ní odmítají vstoupit právě z etických důvodů.

Tento článek nehájí ani neuplatňuje jeden konkrétní „zvláštní přístup“, nýbrž spokojuje se s konstatováním, že etickou reflexi války je třeba provádět. Nevystačíme však přitom s obvyklým způsobem. Nadpis *Že etická reflexe není nemožná* je záměrně zvolen tak, že důraz leží na obtížnosti etické reflexe. Tuto obtížnost vystihuje pojem etického dilematu.

Co je etické dilema

Úvodní námitka byla zodpovězena. Nyní je na místě vymezit, co se myslí „etickým dilematem“. Praktické je rozlišení etického „problému“ od etického „dile-

matu“.¹¹ „Problém“ má eticky dobré řešení, „dilema“ žádné dobré řešení nemá. Problém může být složitý, kontroverzní, záluďný, stresující, nicméně má řešení, které se i po etickém hodnocení může ukázat jako „dobré“. Na rozdíl od toho na dilema můžeme reagovat několika způsoby, ale žádný z nich není „dobrý“, všechny jsou buď „směs dobrého a zlého“, „menší zlo“, nebo „větší zlo“.

Dilema začíná konstatováním, že situace není dobrá. Mnohé knihy z oblasti etiky se zabývají pouze tím, jak by věci měly být, jak je to správně a dobře. Takový však život není. Potřebujeme etické myšlení, které není zaskočeno skutečností, že „od teď už žádné skutečně dobré řešení neexistuje.“ Etické dilema je přitom součástí biblické etiky už kvůli tomu, že přikázání je více než jedno, a dříve či později nastane situace, kdy dodržením jednoho jiné porušíme. Ježíš farizeům vytýká, že doporučují nesprávnou volbu v situaci, kdy někdo má jednu finanční částku na dar Bohu i na pomoc rodičům (Mt 15,1-9). Sám takové dilema vyhrotil v otázce šabatu, když uctívat Boha znamená porušit šabatní nicnedělání (J 5,17). M. Luther zdůrazňuje *simul iustus, simul peccator: zároveň spravedlivý, zároveň hříšník*. Být hříšníkem je a bude identitou křesťana v těsném spojení s jeho spravedlností.¹² D. Bonhoeffer takto interpretuje svou situaci, kdy podílet se na přípravách atentátu na Hitlera je účast na nesení problémů světa, účast na Kristově přítomnosti ve světě. Aniz by konspiraci pojmenoval, píše příteli v motáku z vězení: „*V básni o ‚křesťanech a pohanech‘ se vyskytuje myšlenka, s níž se tu opět setkáš. ‚Křesťané stojí při Bohu v jeho utrpení,‘ to odlišuje křesťany od pohanů. ‚Nemůžete jedinou hodinu se mnou bdít?‘ táže se Ježíš v Getsemanech.*“¹³

Co vlastně etické učebnice radí, když dojde na dilema? Odpovědi je více. Je třeba vzdát se falešné morálky, která byla uplatnitelná, jen pokud o nic nešlo. Jinými slovy: svědomí je třeba vzdělávat.¹⁴ Ti, kdo vycházejí z „hierarchie hodnot“, sáhnou po vyšší hodnotě, tu je třeba držet.¹⁵ Další standardní radou je volit menší zlo (předpokládá předběžnou kalkulaci škod a ztrát). V mezních situacích si lidé vyjasní své nepřekročitelné hranice, které se zpravidla odvíjejí od nejvyšších hodnot, např. lidského života nebo mluvení pravdy.

¹¹ V anglické literatuře se pro etické dilema používá označení: “necessary evil”, “dirty hands”, “moral dilemma” apod. Termín „dilema“ je převzatý z oboru sociální práce, kde nachází hojně využití. Např. Oldřich Matoušek a kol., *Metody a řízení sociální práce*, Portál, Praha 2003, str. 24. Tam Matoušek „etický problém“ popisuje jako rozkol mezi eticky správným řešením a osobní preferencí sociálního pracovníka.

¹² D. Bonhoeffer, *Následování. Výklad Kázání na hoře*, Kalich, Praha 1962, str. 29–32.

¹³ D. Bonhoeffer, *Na cestě ke svobodě. Listy z vězení*, Vyšehrad, Praha 1991, str. 251.

¹⁴ Apoštol nabádá, že úzkostlivé svědomí není zralé, nicméně je třeba ho brát vážně (1K 8,7-13). Srov. Jiří Skoblík, *Přehled křesťanské etiky*, Karolinum, Praha 1997, str. 88–96.

¹⁵ N. Geisler v jím popisovaném pojetí “graded absolutism”.

Pokud bude existovat bytí jediný stát, který začne napadat druhé státy, budou všichni před dilematem násilného odporu. A tím „všichni“ jsou míněni lidé bez ohledu na jejich etické preference.

1. Dilema agrese

Pacifismus odmítá páchání násilí: „Válka je zločin proti lidskosti. Proto jsme rozhodnutí nepodporovat žádnou válku a usilujeme o překonání příčin války.“¹⁶ To je první dilema: Co dělat, když je společnost nucena k násilí, přestože nechce. Nazvěme to dilema agrese. Ve chvíli, kdy ruské tanky překročily 24. 2. 2022 ukrajinské hranice, stála Ukrajina z etického hlediska před dilematem, kde žádné řešení není „dobré“. Naše mnichovské dilema v září 1938 bylo odlišné v tom, že „jsme byli donuceni“ nikoli tanky, ale diplomatickými prostředky hitlerovského Německa.

Je třeba uvést několik informací, především rozlišit *preventivní válku* od *preemptivního úderu*. Preventivní válka je „útok ozbrojených sil jednoho státu na území nebo proti silám druhého státu pod záminkou předejít plánovanému útoku tohoto státu. Mezinárodním právem je to zakázaný útočný akt.“¹⁷ Tento způsob uvažování byl zcela běžný dlouhá staletí; dalo by se říci, že stál u počátků Světové války, když se Rakousko-Uhersko rozhodlo oslabit Srbsko vojensky a ekonomicky. Za uplynulých 100 let se však mnohé změnilo, preventivní válka bez souhlasu OSN je nelegální.

Preemptivní úder je obranný útok vedený proti ozbrojeným silám nepřítele v momentě, kdy ozbrojený střet je nevyhnutelný. Bránící se strana může získat moment překvapení tím, že zaútočí jako první. Podle M. Walzera to má však jasné podmínky: „zjevný úmysl [nepřítele] způsobit újmu; stupeň aktivní přípravy, který z takového úmyslu činí pozitivní nebezpečí; všeobecnou situaci, v níž čekání či provádění něčeho jiného než boje představuje značné riziko.“¹⁸

Staré pravidlo proporcionality říká, že vstoupit do války nedává smysl ve chvíli, kdy to, co ozbrojeným konfliktem získáme, je významně méně než ztráty, které ozbrojený konflikt přinese.¹⁹ Zisky a ztráty se kalkulují jak v ekono-

---

¹⁶ Úvodní stránka *Ukrajinského pacifistického hnutí*, kde se vysvětlují cíle a metody hnutí, © 2019–2024. Citát v anglickém znění: “War is a crime against humanity. Therefore, we are determined not to support any kind of war and to strive for the removal of all causes of war.” Dostupné on-line: <https://pacifism.org.ua/en/about> [navštíveno 9. 10. 2024].

¹⁷ KD001.

¹⁸ Mw, 158.

¹⁹ Princip proporcionality bude součástí dilematu č. 7.

mickém ohledu, tak z hlediska kulturních hodnot. To platilo až do roku 1945, resp. do Charty osn, která uznává pouze právo na obranu (čl. 51 Charty osn).

Zkušenost 20. století učí, že rozpoutání malé války kdesi na hranicích malého státu v červenci 1914 může vyvolat konflikt, který zasáhne všechny světadíly! Podobně válka ve Vietnamu nebo v Koreji mohla být počátkem třetí světové války. Ale nebyla! Tomu se říká „válečné dobrodružství“; nikdo neví, co z války může vzejít. Jakákoliv agrese, byť na počátku v malém rozsahu, se může stát spouštěčem nesmírného utrpení mnoha lidí. Původce agrese zůstane jediný.

Ještě jedna informace: Rozlišuje se spravedlnost, pokud jde o příčinu války (*ius ad bellum*), a spravedlnost ve způsobu vedení války (*ius in bello*). Zločin agrese se týká prvního tématu.

Dilema agrese je komplexní. To nejhorší asi je kalkulace a hazardování s lidskými životy, viz samostatné dilema č. 7. V situaci ozbrojeného konfliktu také není možné zůstat nevyhraněný. Okolnosti jsou tak vyhocené, že není možné přát pokoj a prosperitu oběma stranám.²⁰ Není náhodou, že jediné tři případy porušování lidských práv, které komise osn vytýká Ukrajině za první pololetí 2023, jsou právě protiprávní jednání s lidmi nařčenými z kolaborace – v míru by se něco takového stalo jen těžko!²¹ Při rozsáhlé sociologické analýze rozhovorů německých válečných zajatců ve spojeneckém zajetí autoři analýzy konstatují: „Bezděky kroutíme hlavou, jsme ořeseni, nezřídka přímo šokováni – ale od takovýchto morálních pohnutek se musíme odpoutat, jinak pochopíme pouze vlastní svět, ne však svět vojáků. Normalita brutálního chování skutečně ukazuje pouze jednu věc: Zabíjení a extrémní násilí jsou součástí každodenního života vypravěčů a jejich posluchačů, nejsou prostě ničím výjimečným.“²²

Již od roku 1923 se na půdě Ligy národů a posléze osn usilovalo o přesné vymezení agrese.²³ Průlomovým výsledkem je novelizace Římského statutu z roku 2010, čl. 8 bis. Zločin agrese definuje povahou činu a odpovědnou

---

²⁰ Příkladem je rozhovor s Jakubem Szántó, který doporučuje přát prosperitu Izraelcům i Palestincům (podcast *Deník N*, díl ze dne 11. 10. 2023 s názvem *Jak se žije v Pásmu Gazy*. Dostupné on-line: <https://denikn.cz/1254264/studio-n-jak-se-zije-v-pasmu-gazy/>). Svůj postoj opakoval v té době ve více médiích. A má pravdu, zde v České republice se nemusíme přiklonit pouze k jedné straně. Co by v dobách míru bylo konstruktivní či korektní obchodní jednání, je ve vyostřené situaci války kolaborací s nepřítelem, která se trestá.

²¹ OSN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. *Promotion and protection of human rights: human rights situations and reports of special rapporteurs and representatives*. A/78/540. Zveřejněno 19. 10. 2023, odstavce 70–73, dostupné on-line: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-En.pdf>.

²² Sönke Neitzel, Harald Welzer, *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*, Academia, Praha 2014, str. 13.

²³ Richard Werner, “Aggression, Attempts to Define”, *EWE*, str. 7–12.

osobou, přičemž útok může mít několik podob. Je na místě uvést plné znění článku:

1. Pro účely tohoto Statutu „zločin agrese“ znamená plánování, přípravu, zahájení nebo provedení útočného činu, který svou povahou, závažností a rozsahem zakládá zjevné porušení Charty Organizace spojených národů, a to osobou v postavení, jež jí umožňuje efektivně vykonávat kontrolu nad státem nebo řídit jeho politické nebo vojenské akce.

Charta OSN přitom uznává jediné právo na ozbrojenou akci – sebeobranu (viz čl. 51). Římský statut pokračuje:

2. Pro účely odstavce 1 „útočný čin“ znamená použití ozbrojené síly státem proti svrchovanosti, územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu nebo jakýmkoli jiným způsobem neslučitelným s Chartou OSN. Kterýkoliv z následujících činů, bez ohledu na to, zda byla vyhlášena válka, bude v souladu s rezolucí VS OSN 3314 (XXIX) ze dne 14. prosince 1974 považován za útočný čin:

(a) vpád nebo útok ozbrojených sil státu na území jiného státu nebo jakákoli vojenská okupace, byť i dočasná, jež je výsledkem takového vpádu nebo útoku, anebo jakékoliv připojení území jiného státu nebo jeho části, při němž bylo použito síly;

(b) bombardování území jiného státu ozbrojenými silami státu nebo použití jakýchkoliv zbraní státem proti území jiného státu;

(c) blokáda přístavů nebo pobřeží státu ozbrojenými silami jiného státu;

(d) útok ozbrojených sil státu na pozemní, námořní nebo letecké síly anebo námořní a letecké flotily jiného státu;

(e) použití ozbrojených sil jednoho státu, které se nacházejí na území jiného státu se souhlasem přijímajícího státu, v rozporu s podmínkami stanovenými v tomto souhlasu anebo prodloužení jejich přítomnosti na takovém území po ukončení platnosti tohoto souhlasu;

(f) jednání státu, který dovolil, aby jeho území, jež dal k dispozici jinému státu, bylo tímto jiným státem použito ke spáchání útočného činu proti třetímu státu;

(g) vyslání státem nebo jeho jménem ozbrojených band, skupin, příslušníků nepravidelných ozbrojených sil nebo žoldnéřů, kteří používají ozbrojenou sílu proti jinému státu v tak závažné míře, že se to rovná činům vypočteným výše nebo podstatné účasti státu na nich.

Charta OSN představovala průlom v odsouzení útočné války, dokonce i preventivní. Novela Římského statutu znamená, že poprvé v dějinách je válečná

agrese popsána právním jazykem jako zločin. Morálka dostala legislativní podobu. Nyní čekáme na první uplatnění tohoto článku v praxi.

Dilemata běžného vojáka

2. Dobrovolnost, princip rozlišování

Vezměme situaci, kdy dva sousední vlastníci si chtějí vzájemně sebrat majetek. Na louce, kterou vlastní, se sejdou se skupinou lidí, z nichž všichni přišli dobrovolně proto, aby se vzájemně bili. Všichni předem vyjádřili svůj souhlas s rizikem ublížení na zdraví a možností smrti. A teď se tam bijí. Přitom nikoho jiného neohrožují, jen sebe navzájem. Nikomu se nechystají nic zcizit, jen mezi sebou navzájem. Může to celé znít absurdně. Nicméně pro své okolí jsou neškodní, dokud svou agresi směřují pouze proti těm, kdo s nimi chtějí bojovat, a všechny ostatní vynechají. Taková situace je z etického hlediska o dost jednodušší než současná bojiště právě díky dobrovolnosti takových vojáků – újmu ponese ten, kdo předem dobrovolně souhlasil, že se mu újma může stát.

Na současných bojištích se však bijí lidé, u kterých jde spíš o donucení než o dobrovolnost. Donucení může mít různou formu: Například když za bojujícími jdou jiní, kteří je střílí do zad, pokud nebudou bojovat. Existuje však i eticky ctná forma donucení, kdy za svůj domov, rodinu a vlast bojuje člověk, který vlastně bojovat nechce (chtěl by se věnovat své práci, přátelům apod.), ale místo toho je agresorem donucen hájit vlastní životní prostor. Je takový člověk ve válce dobrovolně? Bojuje donucen agresorem, a přece zároveň bojuje dobrovolně.

A na této škále kdesi uprostřed jsou další formy dobrovolnosti (chcete-li, donucení) – někdo bojuje z existenčních důvodů (boj je také svého druhu práce), jiný z nenávisti nebo zášti, další by bez nástupu do armády neobstál ve své sociální skupině atd.

Počáteční míra donucení (chcete-li, dobrovolnosti) se pak mnohonásobně zvýší extrémností situace boje. Na začátku může stát zdravá úvaha bránit vlast nebo osobní rozhodnutí vydělat na frontě peníze. O několik týdnů nebo měsíců později už dotyčný zběsile bojuje o vlastní přežití navzdory počasí, úkladům nepřítelů nebo hladu. Míra donucení, kterou zpočátku dobrovolně přijal, se nedá srovnat s mírou nátlaku, ze které pak již není úniku.

Vojákovo dilema zní: Jsem já tu ještě dobrovolně? Alespoň v nějakém smyslu toho slova? Alespoň do nějaké míry? Ani jedna odpověď není dobrá. Pokud si voják odpoví kladně, lže sám sobě. Vždyť jeho situace zpravidla neodpovídá tomu, po čem touží. Pokud si odpoví záporně, vzdává se důležitého zdroje naděje a síly, kterou bude nutně potřebovat, má-li přežít. V každé armádě lze najít

mnoho ostrůvků dobrovolnosti. Jsou jednotky, ke kterým se dostane jen ten, kdo u nich výslovně chce být. Také se není možné stát důstojníkem z donucení, ale jediňe dobrovolně. Nikdo nedonutí vojáka vykopat si okop o 10 cm hlubší, může to však udělat dobrovolně. Otázka zůstává: Jsem já tu ještě dobrovolně?

Je v zájmu každého, aby si pocit dobrovolnosti zachoval. Z dobrovolnosti totiž prokazatelně plyne vyšší šance na přežití!²⁴ Jsou různé způsoby, jak si nějakou míru dobrovolnosti zachovat, např. pokud je téměř jisté, že povolávací rozkaz přijde, je rozumnější se sám do armády přihlásit.²⁵

Mojžíšův zákon, který popisuje poměry pozdní doby bronzové, klade na dobrovolnost v boji nemalý důraz. Nejdůležitějším úryvkem je kapitola 20 v knize Deuteronomium, zejména verše 5-8.²⁶ Po povzbuzení kněží si slovo vezmou civilní správci, dnes bychom řekli politici, a položí lidu čtyři otázky: **Postavil někdo nový dům, ale nezasvětil ho? Vysadil někdo vinici, ale neužíval ji? Zasnoubil se někdo s ženou, ale nevezal si ji?** Čtvrtá otázka je odlišná: **Bojí se někdo a má slabé srdce?** V odpovědi na každou z otázek zaznívá: **Ať jde a vrátí se domů...** Je zřejmé, že dům, vinice a manželka jsou vysoké priority izraelské společnosti. Otázka však nezní: Kdo ještě nepostavil dům, nezasadil vinici, nezasnoubil se s ženou? Je to kouzlo okamžiku: dotyční se dnes vrátí domů, ale za rok nebo již za pár měsíců do boje půjdou. Čtvrtý důvod je pragmatický: **..., aby neoslabil srdce svých bratří tak, jako je jeho srdce.** Pozoruhodné je, že takovému člověku bylo určeno počáteční povzbuzení kněží, ale přesto se připouští, že duchovní povzbuzení nepřineslo užitek.

---

²⁴ Václav Cílek cituje „nejdůležitější zjištění psychologa Al Sieberta“, který vedl rozhovory se stovkami lidí, kteří prošli extrémními podmínkami a přežili: „*Jedna z prvních výrazných vlastních těchto osob spočívá v tom, že se nepovažují za oběť. Řeknou si: Je to nepřijemné, ale je to život*“ (Cílek Václav a kol., *Ruka noci podaná: základy rodinné a krizové připravenosti*, Dokořán, Praha 2018, str. 33). A. Siebert byl ve svém výzkumu ovlivněn Viktorem Franklem, přeživším holokaustu a zakladatelem logoterapie neboli terapie životním smyslem.

²⁵ Mobilizace vždy probouzejí velké emoce. Jak by si také měl člověk představit ideálně probíhající odvod vojáků na frontu?! Velmi zajímavý je případ z října 2023 v Izraeli, kdy na pozadí protestů liberální části společnosti někteří specialisté v záloze odmítli dobrovolně narukovat na protest proti politice tehdejší vlády Benjamina Netanjahua. Dobrovolný nástup záložáků je v Izraeli dobrým zvykem, který urychluje administrativu. Jinak musí následovat časově náročnější povolávací rozkaz. Diskuse k tomu viz podcast *For Heaven's Sake*, díl ze dne 30. srpna 2023 s názvem: “The IDF's Crisis of Unity”, vydává Shalom Harman Institute, Izrael, dostupné on-line: <https://www.hartman.org.il/the-idfs-crisis-of-unity-transcript/>.

²⁶ Není-li uvedeno jinak, jsou biblické texty v tomto článku citovány z Českého studijního překladu. K otázce dobrovolnosti promlouvá také příběh Gedeonovy válečné výpravy v knize Soudců 7.

Princip rozlišování

Snad se dosavadním výkladem podařilo obhájit, že i v situaci současného vojáka má smysl mluvit o dobrovolnosti. Ta je totiž podtržena jedním z principů válečné etiky, jak je zachycena v IHL – v principu rozlišování:²⁷ „*Strany zúčastněné v ozbrojeném konfliktu musí za všech okolností rozlišovat mezi vojáky a civilisty. Útoky mohou být vedeny na vojáky, naopak nesmí být vedeny na civilisty.*“²⁸ Jedná se výdobytek činnosti Červeného kříže, který je zakotvený v Ženevských konvencích. Ať vojáci bojují jen proti vojákům – ti bojují dobrovolně, ti jsou tam od toho, aby se stali terčem útoku. Mají na to vybavení a výcvik. Civilisty vynechte!

Nejsložitějšími okolnostmi pro uplatnění principu rozlišování je dobývání obydlených měst – strádající civilisté jsou tou pákou, kterou obléhatel využívá proti bránící se vojenské posádce. Dalšími otázkami tohoto principu je role dělníků ve zbrojním průmyslu (jsou-li v práci, jsou legitimním cílem vojenského útoku) nebo zásobování vojáků věcmi běžné lidské denní potřeby, jako je jídlo (pro některé nejde o legitimní vojenský cíl). Některé rozlišování je v realitě neuskutečnitelné, např. uniformovaný zdravotník by neměl být cílem boje, třebaže všichni nosí uniformu. Některé dokumenty výklad zpřísňují, zatímco jiné rozvolňují. Nakonec je hned několik okolností, které převáží nad rozlišováním: vleklé a vážné války, technologická nevypěstlost (nepřesnost munice), represálie, asymetrický boj nebo nerozlišování chráněných míst a budov ze strany nepřítel (umístí své vojáky např. do nemocnice).²⁹

Čím déle válka trvá a čím víc se podobá boji o přežití celé společnosti, tím méně lze aplikovat princip rozlišování. Pokud jde o krátkou válku (šestidenní válka Izraele, šestitýdenní válka o Náhorní Karabach 2020), nedává smysl útočit proti zbrojním továrnám, protože vyrobené zbraně se ani nestihnou dostat na frontu. To několikaletá válka aktivně vtahuje takřka všechny vrstvy společnosti, zejména v demokratických zemích, kde vedení války není možné bez podpory obyvatelstva.

Princip rozlišování vnaší do jinak bezbřehého násilí kohokoli vůči komukoli alespoň nějakou morální orientaci, kdo je primárním a legitimním cílem vo-

---

²⁷ V článku budou postupně zmíněny i ostatní principy IHL. Proto je vhodné je zde uvést všechny přehledně. Pořadí je abecední: princip lidskosti, humanity; princip opatření (angl. precaution); princip proporcionality; princip rozlišování (distinction); princip vojenské nutnosti (military necessity); princip vojenské užitečnosti (military utility). Viz také přehled principů IHL v závěru článku v části *Stavební kameny teologické reflexe*.

²⁸ Červený kříž. Rule 1. [on-line] *International Humanitarian Law Databases*. Dostupné on-line: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule1> [navštíveno 4. 9. 2024].

²⁹ Nicholas G. Fotion, “Combatant-noncombatant distinction”, *EWE*, str. 94–97.

jeneského útoku. Jde však opravdu jen o princip, o pomůcku k orientaci ve velmi složitých otázkách. Např. když vojenská jednotka narazí uprostřed houští nebo v pustém domě na civilní osobu, která není ozbrojena a nijak je neohrožuje, může nepříteli mobilem podat informace o přítomnosti vojáků a jejich poloze a tím se zapojí do nepřátelství, stane se z ní bojující civilista.

Učí Bible princip rozlišování mezi bojujícími a nebojujícími? Již zmíněná kapitola 20 knihy Deuteronomium obsahuje dvě rozlišující ustanovení týkající se dobývání nepřátelských měst:³⁰ **Až jej Hospodin, tvůj Bůh, vydá do tvé ruky, pobij všechny, kdo jsou v něm mužského pohlaví, ostřím meče. Pouze ženy, malé děti, dobytek a všechno, co bude ve městě, celou kořist z něj zaber pro sebe** (Dt 20,13-14). Toto je biblický princip rozlišování aplikovaný na situaci dobývání měst v dobyvačné válce. Každý muž je považován za bojovníka. Všichni ostatní jsou nebojující (staří muži nejsou jmenováni). Důvod je ekonomický – „nebojující“ jsou kořisti. V pozadí textu je také otázka náboženského nebo kulturního vlivu: Města zaslíbené země totiž mají Izraelci vybit bez rozlišování, zabít vše, „co má dech“ (v. 16), aby se nestalo, že od nich převezmou náboženské ohavnosti původních obyvatel (v. 18). Při dobývání vzdálených měst je evidentně situace jiná, mají uplatnit princip rozlišování. V pozadí je tedy také předpoklad, že u vzdálených kultur riziko náboženské „nákazy“ není tak vážné.

Druhé rozlišování se týká ovocných stromů: **...nenič stromy a nerozháněj se proti nim sekerou; jez z nich, ale nevytínej je. Cožpak je polní strom člověkem, abys ho obléhal? Pouze stromy, o kterých víš, že nejsou ovocné stromy, ty můžeš zničit, pokácet a postavit si obležení...** (v. 19-20). Proč právě ovocné stromy je třeba ušetřit? Stromy opravdu za válku nemohou! Důkladnější výklad čtenář najde v souvislosti s principem vojenské nutnosti (viz dilema č. 9).

V křesťanské církvi našel princip rozlišování uplatnění v dokumentu *Pax Dei* (989 v Charroux), který usiloval o zákaz ozbrojeného násilí proti duchovním, ženám, neozbrojeným a poutníkům. Navazující dokument *Treuga Dei* (1027 v Toulouges) přidával zákaz boje v určitých dnech roku či týdne.³¹

3. Jak zůstat člověkem, princip humanity

Dilema v konfliktech velkého rozsahu zní: Zapojím-li se do ozbrojeného konfliktu, zkušenost bojů a válečné útrapy mne jako člověka změní. A s velkou

³⁰ Toto ustanovení se netýká dobývání zaslíbené země, Dt 20,15.

³¹ David E. Johnson, „Peace of God“, *EWE*, str. 385.

pravděpodobností ta změna nebude k lepšímu.³² Pokud se však do bojů nezapojím, zrazuji hodnoty svého společenství (jdu proti svému svědomí) nebo rovnou riskuji, že mé společenství zanikne. Jak již zaznělo v úvodní argumentaci (jmenovitě argument C1), situace boje je situace extrémní, její součástí je ustavičné ohrožení života. Další extrémní okolností je však také braní života druhým. Výsledkem je násilí na duši. Válka znamená mnoho narušených vztahů a domácností, což se nevyřeší jednou generací.

V práci kaplanů rozlišujeme vojáky, kteří zabili „na vlastní oči“, např. odstřelovači, dronaři nebo při zákopovém boji. Ti vyžadují zvláštní péči. Zrovna tak je třeba věnovat zvláštní péči těm, kteří jsou bezprostředně svědky smrti svého kolegy, zvláště pokud jim zemrou „pod rukama“; to jsou především zdravotníci.

Lze uvést román *Tři kamarádi* od E. M. Remarqua, který vykresluje generaci těžce poznamenanou zkušeností světové války. Množství tělesně zmrzačených lidí v populaci je symbolem duševního a duchovního zmrzačení, které jde ruku v ruce s válkou.

Jiným příkladem je replika ve filmu *Zachraňte vojína Ryana*, kdy hlavní hrdina, kapitán John H. Miller se snaží uklidnit situaci. Jeho muži se bouří, protože právě propustil jediného přeživšího nepřítele, kvůli kterému přišli o jednoho svého muže. Je z toho konflikt na ostří nože. A kapitán v tu chvíli vysvětluje, že by byl rád, aby ho žena ještě poznala, až přijde domů: „*To ale vím, s každým dalším zabitým člověkem se od domova vzdaluju.*”³³

Ukrajinský voják V. Markus popisuje svého prvního „zabitého na vlastní oči“: „*Vystrčil jsem hlavu zpoza pahrbku, abych se rozhlédl, a uviděl dva lidi, jak se plíží křovím. Hosté z prdelákova se nás snažili obejít ze strany. No, jednou se to muselo stát... Zamířil jsem, ‚dvaadvacet‘, ‚dvaadvacet‘, čtyři projektily a dva se stopovkou vyletěly jejich směrem. Oba upadli. Pak jeden vyskočil a zmizel mezi stromy a druhý zůstal ležet na boku. Do ležícího těla jsem ještě krátce dvakrát vypálil a pečlivě prohlédl ‚oblast konfliktu‘: jestli tam ještě neleže nějaký další šmejda.*”³⁴ I další vojáci dávají ve svých příbězích najevo, že prvního zabitého „na vlastní oči“ si pamatují velmi dobře. V. Markus svůj příběh o pár odstavců

³² Je možné debatovat, zda se člověk z války vrací proměněn k lepšímu, nebo k horšímu. V takové debatě budeme porovnávat poválečné příběhy o sebevraždách a domácím násilí v domácnostech „válečných hrdinů“ s příběhy těch, ze kterých se ve válce stali „skuteční chlapi“ a daří se jim vést úspěšný život v mírových podmínkách.

³³ *Saving Private Ryan*. Režie Steven Spielberg, scénář Robert Rodat, 1998. Čas úryvku 1:42:23. „*I just know, every man I kill, the farther from home I feel.*”

³⁴ Valerij Markus, *Stopy na cestě. Autentický příběh mladého muže, který bojuje za Ukrajinu*, Familia, Černošice 2018, str. 194.

dále komentuje: „Přehrával jsem si v hlavě scénu, jak do ležícího těla vnikly další dvě dávky. Neměl jsem dobrý zrak, a tak jsem si ve své představivosti dokresloval detaily. ... Pár dní jsem o tom přemýšlel, jako bych se nutil pocítit alespoň něco, ale bylo mi to úplně jedno. A proč? Proč jsem ve válce necítil nic než hlad, touhu se vyspat a vedro? Jsem normální? Nebo snad ne? Třeba to tak má být. Možná ve skutečnosti nikdo nic necítí a všechny emoce jsou jen přetvářka, abychom nepůsobili lhostejně?“³⁵ V tu chvíli byl „bezcitný“, nic necítil. Zpětně však o tom obojím vypráví – jak příběh svého prvního zabitého, tak popis toho, co všechno přitom necítil. Obojí je důležité pro jeho lidství.

Princip humanity

Ten spočívá v respektu a ochraně lidského života a zdraví – jde o to snížit utrpení, zdravotní následky a míru devastace působenou ozbrojenými konflikty. Prakticky se jedná o omezení prostředků a způsobů boje spolu s ochranou života a důstojnosti válečných zajatců.

Co je blíže podstatě lidství – boj, nebo pokojné soužití? Otázku je možné s jistotou nadsázkou rámovat jako debatu dvou současníků, Hobbesovce a Ámosovce. Dva současníci žijící v 17. století v Evropě, oba byli svědky Třicetileté války, jednoho se osobně dotkla silně, druhého ne. Dva myslitelé, každý došel k jiným závěrům. Jeden, přezdívaný „posel míru“, druhý, autor politického díla s výmluvným názvem *Leviathan* (bájně nespoutané zvíře). Nejsou však v rovnocenném postavení – pokud jeden věří na válku a druhý na pokojné soužití, tak bude válka.

Hobbesovec, takový nadčasový Thomas Hobbes, Niccolò Machiavelli, Herbert Spencer nebo Konrad Lorenz. Má za to, že bojovat a soupeřit na život a na smrt je přirozenou součástí života. Boj samotný nepředstavuje etické dilema.

Naproti tomu Ámosovec, takový nadčasový Jan A. Komenský nebo Jonathan Sacks, je přesvědčený, že lidským „základním, jakoby továrním nastavením“ je pokojné soužití, které bývá přerušeno či narušeno násilným konfliktem.

Hobbesovec upouští od mírumilovných řešení podle potřeby a situace, za nic z toho se nestydí, nejvýš za zbytečné ohledy. V díle *Leviathan* (1651) popisuje tento přirozený stav války. Bez jasné vlády totiž společnost upadne do stavu trvalé (občanské) války každého s každým. Řešením je použití rozumu a diktatury: Lidé odloží zbraně proto, aby žili v pokoji za podmínky, že to tak udělají všichni. Prosadit tuto podmínku je role diktátora, který jediný zbraně

---

³⁵ V. Markus, *Stopy na cestě*, str. 195–196.

nesloží.³⁶ „... nic nemůže být nespravedlivé. Pojmy dobrého a zlého, spravedlnosti a nespravedlnosti zde nemají místo. Kde není společná síla, tam není zákon; kde není zákon, tam není nespravedlnost. Síla a lest jsou ve válce dvě kardinální ctnosti.“³⁷ Hobbesova vize, vylučující jakékoliv jiné řešení, se ukázala jako lichá. Těžko je možné něco takového tvrdit po 80 letech od 2. světové války, během nichž mírové soužití negarantuje žádný globální diktátor. Postoj Hobbesovce také bývá nazýván “warism”: „Centrálním pojmem je, že válka může být a často i je morálně přijatelná; ponejvíce proto, že je to jednoduše přírodní danost.“³⁸ V praxi warismu jsou pak v rámci vzdělávání a debat často opomíjena pacifistická témata a zkušenosti.

Ámosovec není pacifista. Komenský neváhal vyzývat k dalším válečným tažením. Předpokladem jeho myšlení však je přesvědčení, že normální je neprožívat válečné bída a pronásledování: „Účelem královské vlády je udržovat národy v míru. Mír je tou nejlepší ze všech věcí, které bylo člověku dáno poznat. ... Někdy se však stává, že ho nelze dosáhnout jinak než silou zbraní.“³⁹ Svou roli v tom jistě hraje jeho pastorační zkušenost očima obyčejného obyvatelstva, nikoli vojáků. Navazuje na přesvědčení reformátorů, že cílem meče je spravedlnost a pokoj: „Světská vrchnost je ona, která nosí meč a udržuje občanský smír. To jí osvědčuje Pavel v Ř 13.“⁴⁰

Specifickou variantou Ámosovce je britský rabín J. Sacks. Původ násilí v lidské povaze, zvláště násilí náboženského, řeší v knize *Not in God's Name*. Aniž by uváděl teologické argumenty nebo akademické zdroje, předkládá své závěry ze studia lidských kultur: „Jsme dobří i zlí, protože jsme lidé; jsme společenští

³⁶ Laura Duhan Kaplan, “Th. Hobbes”, *EWE*, str. 204–206.

³⁷ Hobbes Thomas, *Leviathan*, Cambridge University Press, Cambridge 1998, kap. 13, str. 19. Citován u Tomáše Holuba, *Boj proti terorismu ve světle nauky o tzv. spravedlivé válce*, Ministerstvo obrany ČR, Praha 2009, str. 54–55.

³⁸ Duane L. Cady, “Warism”, *EWE*, str. 482.

³⁹ J. A. Komenský, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl II., Svoboda, Praha 1992, str. 241. Na téže straně se nachází také následující citát: „Kvůli čemu se může vést válka? Ať jsou přičiny války jakékoli, přesto proto, že jeden mír je přednější než nesčetná vítězství ve válce, že jistý mír je spolehlivější než vítězství, ve kterém se doufá, a že je vždy nebezpečné pohybovat se na ostří nože nebo se položit mezi kladivo a kovadlinu, je třeba dát vždy přednost míru před válkou. A také je třeba se ve všem pokusit dosáhnout svého spíše vyjednáváním než zbraněmi, protože válku je snadné vyvolat, ale velmi těžké ukončit, a protože začátek a konec války nemá v moci tentýž člověk. Něco jiného snad je, když mír je naprosto pochybný a lidé věrolomní a proradní nepokrytě chystají něco hrozného, strojí nám záhubu, a když doléhajícímu nebezpečí nelze čelit mírnějšími prostředky. V takovém případě, jak se všeobecně uznává, se má dát přednost čestné válce před potupným mírem a je lépe jednou podstoupit nebezpečí než stále žít ve strachu.“

⁴⁰ Filip Melanchthon, *Loci theologici*, CR 21, 223; STA II/1, 159, resp. 180. Cituje M. Wernisch, *Politické myšlení evropské reformace*, Vyšehrad, Praha 2011, str. 84.

tvorové, žijeme, přežíváme a vzkvétáme ve skupinách. V rámci skupiny projevujeme altruismus. Mezi skupinami projevujeme agresí.“⁴¹ Th. Hobbes v díle *Leviathan* řeší především situaci uvnitř jedné společnosti. V tomto ohledu se s ním J. Sacks zcela rozchází, proto je také zařazen coby Ámosovec. S Janem Ámosem se však rozchází v možnosti mírového soužití národů. J. Sacks pokládá válku mezi společnostmi za „normální“ jev.⁴²

Mezi biblické směrovky patří portrét „muže podle srdce Božího“, krále Davida, jehož válečnická zbožnost zanechala nesmazatelnou stopu. Při výcviku ukrajinských vojáků jsem byl překvapen tím, jak se žalmy krále Davida dotýkaly jejich srdcí, protože v jeho slovech slyšeli bojový stres a zkušenosti.⁴³

Lidská přirozenost, jak ji známe, není totéž jako Bohem stvořené lidství, *imago Dei*, ke kterému jsme v Kristu voláni. První archetypální příběh násilí je Kainova bratrovražda (Gn 4). Tento příběh hříchu se v mnohém liší od předchozího příběhu hada, Evy a Adama v zahradě Eden. Je rozdíl, když Eva podlehla pokušení – utrhla zakázané ovoce, protože si myslela, že tím něco dobrého získá, nebo zda vztáhne ruku na bližního s cílem ho zabít. Bůh formuluje alternativu: **Cožpak nebudeš pozdvižen, budeš-li jednat správně? A jestli nebudeš jednat správně, ve dveřích číhá hřích. Dychtí po tobě, ale ty nad ním máš vládnout** (Gn 4,7). Účinné řešení proti takovému násilí je píle v konání dobra.

První generace křesťanských komunit 1. až 3. století s různými variantami pacifismu jsou některými považovány za zrod pacifismu samotného.⁴⁴ Pak přišla „konsolidace“ vztahu se státní mocí římské říše, Edikt milánský císaře Konstantina Velikého roku 313, křesťanství se stalo legálním náboženstvím, posléze jediným legálním, tedy státním náboženstvím. Nebyla síla to odmítnout.

Augustin (354–430) se již ptal prakticky na to, které důvody k válce jsou oprávněné: „*napravení křivd vůči vlastnímu nebo spřátelenému národu, znovuzískání dříve ztraceného území, hájení ekonomických zájmů, nebo obecněji obrana národa; předpokládal přitom, že je samo zřejmé, že tyto důvody stojí za to.*“⁴⁵

V této souvislosti připomíná D. Adams vědeckou konferenci ve španělské Seville roku 1986. Tehdy se spojilo OSN při příležitosti Mezinárodního roku

---

⁴¹ Jonathan Sacks, *Not in God's Name: Confronting Religious Violence*, Amazon, June 2015, e-kniha Kindle, str. 38.

⁴² J. Sacks, *Not in God's Name*, str. 47.

⁴³ Reflexe biblických modliteb v duchovní službě ukrajinským vojákům, viz: Jan Valeš, *Modlitba v časech války* [on-line], zveřejněno 18. 3. 2024, dostupné on-line: <https://honzavales.blogspot.com/2024/03/modlitba-v-casech-valky.html>.

⁴⁴ Duane L. Cady, “Pacifism”, *EWE*, str. 375.

⁴⁵ Donald A. Wells, “Causes of war”, *EWE*, str. 58.

míru s vědeckou společností *International Society for Research on Aggression* a dalo dohromady 20 předních vědců nad výzkumnou otázkou: „*Jsou si moderní biologie a sociální vědy vědomy nějaké nepřekonatelné nebo závažné překážky na cestě ke světovému míru?*“ Své závěry shrnuli v tzv. *The Seville Statement*, který lze zjednodušeně shrnout do dvou tvrzení: Předně „*biologie neodsuzuje člověka k válčení,*“ a dále „*ten stejný tvor, který vytvořil válku, je schopen vytvořit i mír.*“⁴⁶

Radikálním řešením sporu o lidskou přirozenost a zároveň dilematu agrese je pacifismus – raději být mrtvý než zabít druhého člověka. Pacifismus má zpravidla dvě svébytné složky: odpor vůči užití násilí a nenásilné nástroje k řešení těch problémů, které se řešívají násilím.⁴⁷

Pacifismus má mnoho podob, stupňů nebo forem. Mír někdy znamená neválčení, jindy znamená mír spolu se sociální spravedlností. D. L. Cady vyjmenovává hned sedm podob pacifismu: absolutní, kolektivní, epistemologický, technologický, nukleární, ekologický a pragmatický.⁴⁸ Gene Sharp jmenuje 198 konkrétních forem nenásilného odporu spolu s příklady jejich použití a třídí je do 5 skupin: protest a přesvědčování; sociální nespolutpráce; ekonomická nespolutpráce; politická nespolutpráce; nenásilná intervence.⁴⁹ V této šíři je možné jmenovat řadu jmen: Petr Chelčický, anabaptistické, menonitské komunity, Erasmus Rotterdamský, I. Kant, Adin Ballou, William James, Lev N. Tolstoj, Jane Addams, Albert Schweitzer, Mohandas Gandhi, Dorothy Day, Martin Luther King, Johan Galtung, Dietrich Fischer nebo Alex P. Schmid.⁵⁰

Pacifismus nabízí řadu možností. Samo odmítnutí násilí je bezzubé, když je bude zastávat Ukrajinec v zahradě svého domu, zatímco do obce vjíždějí ruské tanky. Docela jiné to bude, když násilí odmítne občan Ruské federace. Je třeba připojit nenásilné nástroje, kterými lze prosadit pokojné soužití. A je třeba je použít včas, dokud je ještě nenásilné řešení možné. Teoretickým základem může být Gándhího *satjáhraha*, kterou aplikoval Martin L. King. Příkladem křesťanského přístupu je také Walther Wink a jeho „třetí cesta“. Rovněž na bojující Ukrajině je možné najít řadu příkladů nenásilného odporu, a to i upro-

---

⁴⁶ David Adams, “Human nature and war”, *EWE*, str. 219–222. Mezi zúčastněnými vědci byli např. Benson Ginsburg a John Paul Scott.

⁴⁷ Duane L. Cady, “Pacifism”, *EWE*, str. 375.

⁴⁸ Duane L. Cady, “Pacifism”, *EWE*, str. 375–378.

⁴⁹ Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action I–III*, Porter Sargent, Boston 1973. Dostupné on-line spolu s dalšími zdroji: <https://commonslibrary.org/198-methods-of-nonviolent-action/>. Tento výčet je základem databáze Global Nonviolent Action Database, kterou provozuje Swarthmore College, Pennsylvania, USA, <https://nvdatabase.swarthmore.edu>

⁵⁰ Duane L. Cady, “Pacifism”, *EWE*, str. 375–378, a Carolyn M. Stephenson, “Non-violent civilian-based defense”, *EWE*, str. 331–333.

střed ozbrojeného konfliktu. Pozoruhodné je, že koordinací nenásilného odporu je pověřena armáda.⁵¹

Ježíš je často citován pacifisty různých typů. A opravdu v jeho životě jsou výrazné pacifistické momenty – především násilná smrt bez odporu, ale také odmítnutí postavit se do čela zástupů v odporu proti Římu. Jeho výroky inspirovaly pacifismus a nenásilný odpor: **Blahoslavení ti, kdo působí pokoj** (Mt 5,9). **Neodporujte zlému** (Mt 5,39). **Nastav mu i druhou** (levou) **tvář** (Mt 5,39) a další. Na druhou stranu některé jeho výroky obsahují explicitní násilí (např. L 19,27) a jiné byly v dějinách základem souhlasu s násilím (L 22,36-38). Bible také představuje jeho druhý příchod způsobu, které lze jednoduše nazvat jako silové „převzetí moci“.

Rozhovory autora s vojáky ukazují, že mnozí považují pacifismus za nepoužitelný, svým způsobem nepřátelský postoj. Autor tohoto článku je přesvědčen o tom, že společnost jako celek potřebuje obojí – komunity přesvědčených pacifistů zkušených v metodách nenásilného odporu i dobře vycvičenou armádu. Pokud ve společnosti schází zkušenosti s nenásilným řešením problémů, společnost jako celek se ochuzuje o možnosti řešení složitých společenských problémů.

Bůh není pacifista (viz také stavební kámen v závěru článku nazvaný *Bůh drsněšák*). Křesťanství ve své šíři není pacifistickým náboženstvím. V rámci křesťanstva však existují komunity a jednotlivci, které se rozhodují pro pacifismus. A tak i když Bůh pacifista není, pacifismus patří mezi jeho nástroje.

Je jeden biblický úryvek, který má nemalý podíl na tom, že křesťanství není pacifistické. Jde o odpověď Jana Křtitele vojákům, kteří se ho ptají, jak vypadá život toho, kdo činí pokání a vyhlíží křest Duchem. Janova odpověď zní: **Nikoho nevydírejte a nezneužívejte svého postavení. Spokojte se se svým platem** (L 3,14, vlastní překlad). Slova Jana Křtitele bereme jako slova svědka o evangeliu Ježíše Krista, který by se v takto zásadní věci přece nemýlil. Nebo snad ano? Škoda, že stejnou otázku nedostal také Ježíš... První sloveso má co do činění s financemi získanými pod pohrůžkou: výpalné, výkupné apod. Dejme tomu, že jsou to finance získané od civilistů. Druhé sloveso se týká především zneužití pravomoci vůči podřízeným: vnitřní korupce, získávání peněz, vlivu nebo majetku. Biblické překlady používají slovo „žold“. To má dnes negativní význam, žoldníci nepožívají výsad válečných práv komatantů, proto je nahrazeno slovem „plat“. Hlavní sdělení Jana jsou dvě. Především: Nehřešíte, když pracujete jako vojáci. Správně činíte pokání, ale kvůli tomu nemusíte

⁵¹ Více viz internetový článek (blog) Jan Valeš, *Nenásilný odpor Ukrajinců*. [on-line], zveřejněno 27. prosince 2022, dostupné on-line: <https://honzavales.blogspot.com/2022/12/nenasilny-odpor-ukrajincu.html>.

opustit armádu. Zadruhé: Čiňte pokání tím, že odmítnete získávat neoprávněné prostředky od civilistů nebo od jiných vojáků. Takže jak být zbožným vojákem? Je to možné. Hlavní problém je nenechat se korumpovat!

4. Rodina versus vlast

Rodina i vlast jsou navýsost pozitivní hodnoty. Většinou je možné ctít obě zároveň. Jsou však situace, kdy postavit se na stranu rodiny znamená zradit vlast. A jsou také situace, kdy udělat, co potřebuje vlast, znamená nepostarat se o svou rodinu nebo ji přímo vystavit velkému nebezpečí. To je to dilema.

Jak již zaznělo v úvodní argumentaci, situace boje je extrémní (argument C1) a může se stát, že válka proti sobě postaví lidi, kteří by jinak patřili sobě. Na jedné straně fronty válčí jeden z bratrů, zatímco druhý bojuje na druhé straně!⁵² Takto se v červenci 1917 u Zborova střetli na straně Rakouska-Uherska příslušníci 75. pluku, tzv. jindřichohradeckého, a 35. pluku, tzv. plzeňského, s československými legionáři na straně Ruska.

Dilema ztělesňuje životní příběh generála Rudolfa Krzáka. Podílem na obraně vlasti ohrozil rodinu, a vlast se pak k němu zachovala macešsky. Narozen roku 1914, po vojenské službě v roce 1936 u armády zůstal, vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích. Během mobilizace až do března 1939 sloužil u 1. pěšího pluku v Č. Budějovicích. V červnu 1939 odešel z Československa do Polska a pak dále lodí do cizinecké legie ve Francii. Již koncem září se přidal k 1. čs. pěšímu praporu ve Francii.⁵³ Během ústupových bojů francouzské armády zažil své první bojové nasazení, po kapitulaci Francie se přesunul do Británie. V druhé polovině roku 1941 prošel výsadkovým výcvikem, poté se podílel na organizaci výcviku dalších výsadkářů.⁵⁴ V červenci 1942 byli v jeho rodiných Bernarticích zastřeleni jeho rodiče, sestry, teta se strýcem a další členové rodiny, protože se prokázalo jejich propojení s odbojem – to vše se však Rudolf Krzák dozvěděl až po návratu do vlasti roku 1945.⁵⁵ Z výsledků v průběhu roku 1949 je patrné, že rodinná tragédie jej výrazně negativně poznamenala. Vlastního výsadku se dočkal v září 1944 v Itálii v rámci operace Silica 1, v polovině listopadu byl evakuován a vrací se zpět do Londýna.⁵⁶ V březnu 1945 odjíždí s dalšími čs. důstojníky

---

⁵² Tomasz Grzywaczewski, *Hranice snů*. PANT, Polanka nad Odrou 2020, str. 12.

⁵³ Prokop Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, Ministerstvo obrany–VHÚ, Praha 2014, str. 7–9.

⁵⁴ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 10–20.

⁵⁵ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 25.

⁵⁶ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 22–23, a také *Zpráva o účasti Rudolfa Krzáka na operaci Silica v severní Itálii*, str. 101–116.

přes Středozemní moře do Košic, kde se připojuje k 1. čs. sboru. Konec války jej zastihl na severní Moravě. V listopadu 1949 byl zatčen a v prosinci 1950 odsouzen, v květnu 1952 byl Nejvyšším soudem zproštěn obžaloby a osvobozen.⁵⁷ Roku 1964 byl rehabilitován a vrátil se do armády, aby byl roku 1970 odeslán do důchodu. V letech 1985–86 se dostal do hledáčku státní bezpečnosti pro podezření, že je západním agentem.⁵⁸ Po pádu komunismu byl rehabilitován a osobně se podílel na archivaci materiálů západního odboje. Zemřel v roce 2004.

Kvůli odboji mu z celé rodiny zůstal jen bratr, který se v roce 1942 s rodinou nestýkal. V září 1963 napsal podplukovník R. Krzák dopis Ústřednímu výboru KSČ, ve kterém píše: „*Trvalá diskriminace se mne hluboce dotýká, a to tím více, že nevím, proč po léta trpím ústrky za to, že jsem odešel bojovat za svobodu tohoto lidu, za to, že jsem byl postaven před úkoly, které jsem svědomitě plnil pro dobro tohoto lidu, že jsem za této války vždy stál tam, kde se nejvíc umíralo, a že jsem tak činil s vírou, že to konám proto, aby tento lid byl svobodný. Mám jedinou tužbu: Aby tato vláda byla i mou vládou, aby tento stát byl i mým státem, zkrátka, abych se cítil doma, abych si byl jist, že stálo za to, bojovat a umírat za tento stát, a stojí za to, pro tento stát pracovat a žít.*“⁵⁹

Toto dilema má však i jinou podobu. Slyšel jsem velitele: „*Voják bojuje za dvě rodiny – jeho rodina, která má pro něho nesmírnou cenu, ta je kdesi strašně daleko. A pak má tu druhou, tu vojenskou rodinu, ta je blízko a kvůli těm bojuje jak lev.*“ Téma biologické rodiny je potřeba rozšířit na blízké vztahy nepřibuzenského charakteru – kamarádství mezi vojáky v boji.

Tato druhá podoba dilematu je trochu odlišná a mohla by ve výčtu dilemat stát samostatně. Voják v boji neřeší dilema kamarádi vs. vlast, bojovat statečně znamená chránit své kamarády, není v tom rozpor. Dilema spočívá v tom, že společným bojem kamarády získává a zároveň je ztrácí, když padnou. Loučit se s padlým kamarádem je emočně náročné.

S. Junger popisuje změny v psychice vojáků vlivem extrémních okolností bojového nasazení. V návaznosti na výzkum izraelské vlády v roce 1973 konstatuje: „*Tyto kolapsy nebyly s největší pravděpodobností způsobeny strachem z blízké smrti, jak by mohl člověk očekávat, ale smrtí blízkého přítele v boji.*“⁶⁰

Ukrajinský voják Valerij to ve své knize popsal takto: „*Osud to zařídil tak, že ani ne po dvou týdnech u nové jednotky jsem byl opět přeřazen k jinému útvaru, kde bylo málo vozů. Byla to samostatná průzkumná četa třetího praporu. Stal se ze mě rozvědčík. Pevně jsem se rozhodl, že se s nikým nebudu blíže seznamovat.*“

⁵⁷ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 24, 29–34.

⁵⁸ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 44.

⁵⁹ P. Tomek, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, str. 39.

⁶⁰ Sebastian Junger, *Válka*, Vlastimil Dominik – Omnibooks, Praha 2010, str. 191–192.

*Vojenská zkušenost mě naučila, že čím lépe někoho znáš, tím těžší je později ho ztratit. Nechtěl jsem si tím projít znovu.*⁶¹

5. Nasadit život, nasadit zdraví!

Od 1. července 2016 má vojenská přísaha v ČR tuto podobu: *Já, voják, vědom si svých občanských a vlasteneckých povinností, slavnostně prohlašuji, že budu věrný České republice. Budu vojákem statečným a ukázněným, budu plnit úkoly ozbrojených sil a budu dodržovat právní a vojenské předpisy. Svědomitě se budu učit ovládat vojenskou techniku a zbraně, připravovat se k obraně České republiky a budu ji bránit proti vnějšímu napadení. Pro obranu vlasti jsem připraven nasadit i svůj život.*

Riskování vlastního života vojáci neprožívají jako dilema, to je od začátku dáno jako standard.⁶² Smrt však má mnoho podob – voják se může vrátit jako invalida, který nebude schopen se o sebe postarat a bude odkázán na péči okolí. Na zahraniční mise vojáci často odjíždějí také proto, aby se finančně a jinak postarali o svou rodinu. Nepočítají, že se vrátí jako ti, kdo nejenže se o svou rodinu nepostarají, ale dokonce budou přítěží a závislí na jejich péči.

Dobře je to zachyceno v beletristickém podání příběhu amerického vojáka, který se z Afghánistánu vrátil bez nohou, protože vyšlápl improvizované nášlapné výbušné zařízení: *„Představoval sis, jak budeš při zranění statečný. Vždycky to bylo střelné zranění, které bys překonal. Dával bys dál rozkazy svým mužům v boji a pak by sis to jen obvázal a sám bys došel až do tábora jako hrdina. Ale tady nebyla žádná statečnost, žádná důstojnost. Zpřelámaný a naprosto ubohý jsi ležel v prachu, zatímco se kolem tebe krčili a snažili se, abys nevykrvácel. Bolest se znovu zhoršila a všude byla tma a ty ses ještě nikdy necítil tak sám. Znovu jsi je začal prosit, ale bylo toho na tebe příliš, a tak jsi upadl zpátky do bezvědomí.*⁶³

Tak jako zloděj spoléhá, že nebude odhalen, podobně voják spoléhá, že nebude zraněn nebo alespoň ne těžce. Chladná statistika v takových chvílích nebývá součástí našich plánů. O'Byrne, voják z vyprávění Sebastiana Jungera, je na své první opravdu bojové misi – a dostal otázku, zda se nebál smrti: *„Ne, byl jsem příliš otupělý. Nikdy jsem si to v hlavě nepřipouštěl. Měl jsem v ní takové*

---

⁶¹ V. Markus, *Stopy na cestě*, str. 231.

⁶² Za povšimnutí stojí slova apoštola Pavla, ve kterých neproblematizuje, ba dokonce chválí riskantní počínání Epafrodita, svého spolupracovníka a vyslance církve ve Filipech, který si zahrával se životem, Filipským 2,19-30.

⁶³ Harry Parker, *Anatomie vojáka*. CPRESS, Brno 2018, str. 193–194.

*hranice a prostě jsem nedopustil, abych se k této myšlence dostal.*⁶⁴ Dilema buď v životě daného vojáka nenastane, nebo ho zastihne nepřipraveného.

6. Za to jsme nebojovali!

Poměr mezi armádou a politickým vedením společnosti má stejně dlouhou historii jako válčení samotné. Kdo vyhláší válku? Kdo rozhoduje o použití vojenské síly? Kdo dojednává podmínky příměří nebo míru? Kdo zajišťuje materiální a finanční zajištění armády? Verzí tohoto vztahu je celá řada. Na jednom kraji spektra třímá politické otěže armáda (např. vojenský puč, vláda generálů), na druhém je armáda plně podřízena civilní kontrole. V angličtině se škále říká *Civil–Military Relations*, CMR. Je velký rozdíl mezi naší dnešní demokratickou situací a dobou, kdy se politický vůdce (král) stavěl do čela ozbrojené akce.

Toto dilema nastává v životě vojáků zpravidla zpětně v hořkém konstatování: „Za to jsme nebojovali!“

Bude dobré začít příkladem květnového povstání 1945, poslední „bitvy“ Čechů a Moravanů na území dnešní České republiky. Povstání probíhalo 12 dní, v 277 obcích a městech. Celkem se ho podle odhadů historiků účastnilo 244 tis. lidí, z nichž 9 000 osob padlo.⁶⁵ Do povstání se zapojovali všichni, nejen vojáci. V Praze byla situace jedinečná v tom, že se záhy podařilo odpor koordinovat. A v čele jednotného velení stál generál Karel Kutlvašr.⁶⁶ Dilema dobře vystihuje poznámka, kterou pan generál vyslovil cestou z revoluční České národní rady, na které během těch dní trávil nemalé množství času. Poznámka se traduje v mnoha verzích. Jindřich Marek ze zápisů národní rady uvádí toto znění jako to původní: „*Kdybych měl tušení, co z toho vzejde, nešel bych do toho.*“⁶⁷ Pro vojáka není jednoduché se orientovat v politických vodách... Dneska si počínání generála ceníme proto, že byl schopen německá vojska z Prahy dostat pryč co nejdříve, s malými ztrátami na lidských životech a také s minimálními škodami na kulturních památkách Prahy. Sovětské politické vedení však situaci

---

⁶⁴ S. Junger, *Válka*, str. 61.

⁶⁵ Uvedené údaje vycházejí z materiálů důstojnického kurzu KDO01, rozhovoru s E. Stehlíkem na Rádiu Z, květen 2023, a knihy J. Marka, *Armáda barikád*, str. 73.

⁶⁶ Pro tuto chvíli nechme stranou, že politickým řízením povstání v Praze byl pověřen Jaromír Nechanský, v tu chvíli především politik, ale zároveň voják v hodnosti kapitána.

⁶⁷ Jindřich Marek, *Armáda barikád. Přípravy povstání a velitelská odpovědnost za boje na pražských barikádách v květnu 1945*, Vojenský historický ústav, Praha 2015, str. 21. Komunisté při falšování českých dějin jeho slova změnili na: „*Kdybych byl věděl, že v této akci bude patřit rozhodující slovo komunistické luze, byl bych věra zůstal ležet v posteli*“ (str. 21 a 31).

hodnotilo zcela odlišně. Proto také generál Kutlvašr nakonec skončil na 11 let ve vězení! *Pro dobrotu na žebrotu.*

Okamžikem, kdy generál Kutlvašr stál před tímto dilematem, byla sobota 5. května 1945 kolem poledního, před tím, než se postavil do čela povstání. Tehdy však měl na mysli především vlasteneckou povinnost zachovat se tak, jak to bylo ve *Velitelství Bartoš* připraveno. Toto politické dilemma vojáka na něho dolehlo až později, kdy s tím již nebylo možné nic dělat.

Dilema tkví v tom, že na jedné straně stojí vojenské umění v boji, proti kterému stojí politický zápas o moc, která přijde po skončení bojů. Voják se svým řemeslem válečnictví není uzpůsoben pro politický boj. Tuto skutečnost ilustruje citát polního maršála Paula von Hindenburga: „*Politický nápěv je nápěv hrozný! Já sám jsem během války zřídka zaslechl v tom nápěvu nějaké souzvuky, které by vyvolaly ozvěnu v srdci vojáka.*“⁶⁸ Nebo výrok Sira Winstona Churchilla: „*Pro vojáky, námořníky či armády je vždy nebezpečné hrát si na politiku.*“⁶⁹

Stačí si porovnat skutečný příběh povstání, jak jej mohou popisovat historici po roce 1989, s tou verzí, která odpovídala komunistické ideologii! Když boje řídí politik, stojí to zbytečné lidské životy, ztráty na zbraních a finanční prostředky. Jen politik nařídí Rudé armádě počkat, až Německo docela potlačí Varšavské povstání, a teprve pak pokračovat v postupu! Z vojenského hlediska toto a další podobná rozhodnutí nedávají smysl.

Výsledkem je frustrace těch, kdo přišli o své zdraví a kamarády, protože poměry po válce neodpovídají nadějím bojujících. Ještě závažnějším důsledkem tohoto dilematu je, že každý, kdo je schopen tento vývoj alespoň částečně předvídat, ztrácí motivaci bojovat, nebojuje naplno, hledá možnosti, jak se bojům vyhnout.

Krajní podobou tohoto dilematu je, když se armáda rozhodne převzít politickou moc. Příkladem je v dějinách dostatek, ne však na našem území. My toto dilema známe v podobě politického rozhodnutí prezidenta E. Beneše, který se rozhodl podvolit Mnichovské dohodě. Měla tehdy armáda přesto bojovat?!

Také bychom mohli uvažovat o roli legionářů na vzniku a budování Československa po roce 1918. Čs. armáda se zrodila z fenoménu legionářů světové války – vojáků, kteří na frontě řešili své politické přesvědčení, zda má smysl bojovat na této straně fronty. Výsledný poměr legionářů vůči vojákům, kteří do

---

⁶⁸ Z knihy *Out of My Life*, 1920. Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 47.

⁶⁹ Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 48. Je to nebezpečné, ale tento námořní admirál se takového nebezpečí nebál a stal se premiérem.

konce války bojovali na straně Rakouska-Uherska vychází mezi 1:9 až 1:14 ve prospěch vojáků Rakouska-Uherska.⁷⁰ Jako dědici legionářů jsme voláni k politické odvaze a prozíravosti na straně každého vojáka. Druhá světová válka prověřila tuto schopnost znovu. Podobně rok 1968. Také rok 1989. A výsledky nejsou ve všech případech stejné...

V této souvislosti je na místě otevřít kapitulu 20 knihy Deuteronomium. Píše se tu, jak má Izrael postupovat před blížícím se bojem. Nejprve promluví kněz (verše 2-4), pak civilní správci (verše 5-8). **Až správcové** (tj. politici) **domluví k lidu, ustanoví do čela lidu velitele armády** (Dt 20,9⁷¹). Slovem *šóter*, správce, se ani v Tóře, v knize Jozue, ani v knihách Letopisů nemyslí vojenský post, ale civilní úřad. Již padlo rozhodnutí o válečné akci, již proběhla mobilizace a právě probíhá příprava na bitvu. A teprve nyní jsou ustanoveni vojenští velitelé. I zde je vidět, že civilní vedení rozhoduje o použití vojenské síly.

Podle ústavy České republiky má hlavní slovo parlament: „*Parlament rozhoduje o vyhlášení válečného stavu, je-li Česká republika napadena nebo je-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení*“ (článek 43, odstavec 1). Je to vláda, která schvaluje plány obrany státu. Také u nás platí, co v USA řekl prezident H. S. Truman: „*Je-li v naší Ústavě jeden základní činitel, je jím civilní dozor nad vojskem.*“⁷²

Vztah mezi armádou a vedením země má v podmínkách demokracie minimálně dvě rizika:⁷³ Prvním rizikem je, že armáda bude negativně zasahovat do demokratických procesů země (puč je extrémní formou zasahování). Druhým, takřka opačným rizikem pak je, že demokratické procesy a instituce se budou podílet na dlouhodobé nefunkčnosti armády (např. podkopáváním obecného povědomí o potřebnosti armády a investic do ní). Příkladem je počínání prezidentské kanceláře prezidentů USA, kdy pod záminkou bezpečnosti měnili vojenské doktríny bez kontroly veřejnosti: „*Demokraticky založené občany by mělo zajímat, že prezidentské administrace, Demokratů i Republikánů, měnily*

⁷⁰ V českých zemích bylo během světové války mobilizováno 1 537 000, na Slovensku 454 000, celkem 1 991 000 (zdroj: Signum belli 1914, Statistika, © 2011. Dostupné on-line: <https://www.signumbelli1914.cz/pages/statistika.php> [navštíveno 12. 9. 2024]. Odkazují na Bernard Michel, *Smrt dvouhlavého orla*, str. 160). Počet legionářů se často uvádí kolem čísla 140 000 (např. projekt Legie 100, dostupné on-line: <https://legie100.com/>).

⁷¹ Jeruzalémská Bible překládá překvapivě: **Když pak dozorcí přestanou promlouvat k lidu, zaujmou v jeho čele svá místa velitelé oddílů.** Pro takový překlad mohly být důvody ve francouzském originálu, ale nikoli v hebrejském textu.

⁷² Kniha *Memoirs*, 1955. Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 48.

⁷³ Robert Paul Churchill, “Democracy and the military”, *EWE*, str. 126–127.

předpisy o použití jaderných zbraní prakticky skrytě, ne-li přímo v utajení – stačilo vedle veřejně dostupných ‚vyhlášených‘ předpisů vytvořit druhé předpisy ‚pro případ nasazení‘.“⁷⁴

Dilemata velitelů

Předchozí dilemata se týkala „každého vojáka“. Nyní se dostáváme k těm, které přímo souvisejí s rolí a odpovědností velitele – často již od nejnižších velitelských stupňů.

7. Rozhodovat o životě a smrti, princip proporcionality

Dilema zní: Získat převahu nad nepřítelem znamená ztratit vlastní lidi.

Etických problémů je tu celá řada: Jakou míru odpovědnosti nese velitel za životy těch, kteří položili život během plnění úkolů, které on jim zadal, když přitom každý velitel se rozhoduje jen na základě dostupných informací (a těch je vždy nedostatek)? Co má velitel dělat, aby neotupěl vůči hodnotě lidského života, a přitom na druhé straně neztratil schopnost velet a rozhodovat se? Jak se má velitel rozhodovat v situaci, kdy jeho vůle rozhoduje o tom, kdo přežije a kdo padne?

Pro psychiku vojáků je rozdíl, zda velitel velí: „Vpřed!“ nebo „Za mnou!“ Je to také s největší pravděpodobností rozdíl s ohledem na rozhodovací proces velitele. Z hlediska tíhy morální zodpovědnosti za život podřízených v tom však velký rozdíl není.

Válka je prostorem, kde se lidský život stává jedním ze „zdrojů“, kterými se nesmí plýtvat – hned vedle vojenské techniky, munice a financí. Přistoupit na „počítání životů“ je morálně problematický krok, který se mnozí zdráhají udělat. A právem. Tyto kalkulace s lidským životem jsou podstatou extrémní nátlakovosti války. Může nám být líto vojáků, kteří život nasazují nebo v boji život druhým berou. S tím se však nedá srovnat tíha, kterou válka klade na velitele, kteří rozhodují ne o životě vlastním nebo životě nepřátel, ale o životech vlastních lidí!

Na druhou stranu válka je natolik nevyzpytatelná, že lidé poslaní „na jistou smrt“ mohou „jako zázrakem“ přežít. Nebo na druhou stranu, jak to vystihl novinář S. Junger, když popisuje dopad výbušných nástrah na psychiku vojáků:

---

⁷⁴ Robert Paul Churchill, „Democracy and the military“, EWE, str. 127.

„Dobří vojáci tak umírají stejně snadno, jako ti lajdáctví, což se hodně podobá tomu, jak vojáci definují nečestné taktiky ve válce.“⁷⁵

Princip proporcionality

Vojenský princip proporcionality spočívá ve zvážení, zda zisky převažují nad ztrátami. Někdy princip zaznívá slovy „reakce byla (ne)adekvátní.“ Jindy má podobu úvahy: „Co z toho mají?!“ Český se také nazývá principem přiměřenosti.

Lze jej aplikovat na *ius ad bellum* (válka přinese víc přínosů než ztrát) i na *ius in bello* (přínos dané akce k vítězství války je větší než ztráty). Může jít o přiměřenost použité síly (typu zbraní nebo jejich množství), vedlejších ztrát na majetku nebo na lidských životech. Proporčnost je nezbytně nutná u represálií (odvety, jejichž cílem je potrestat válečné zločiny).

Jedním ze sledovaných kritérií přiměřenosti je poměr mezi zabitými civilisty a vojáky. Údaje v literatuře se dost liší od 1:1 po 9:1 (9 civilistů na 1 vojáka).⁷⁶ Nacistické Německo za 2. světové války deklarovalo proporci 10 neárijských životů za 1 árijský.

Je možné podle principu proporcionality např. hodnotit operaci *Anthropoid* namířenou proti Reinhardu Heydrichovi na přelomu let 1941–1942. V reakci na atentát Němci jen do 24. června popravili 448 osob v Praze, dalších 247 v Brně, aniž by do těchto počtů byli započtení zavraždění obyvatelé Lidic (340) a Ležáků (57).⁷⁷ Mnozí byli zatčeni, odvezeni do koncentračních táborů. Určitě se najdou lidé, kteří nad těmito čísly zpochybní smysl celé akce: Stála tato operace za to? Nebyla cena zaplacená za jeden atentát až příliš vysoká? Vyplatilo se to Čechoslovákům? Ta rovnice má podobu: 1 osoba $\neq$ 448+247+340+57. Otázku proporcionality je však potřeba zasadit do širšího kontextu. Od září 1941, kdy Heydrich nastoupil do funkce zastupujícího říšského protektora, jen do poloviny ledna 1942 byla statistika jeho působení 486 popravených, 2 242 odvečených do koncentračních táborů,⁷⁸ tisíce zatčených osob. Nyní má rovnice podobu 486 + 2.242 $\approx$ 1092. Ve skutečnosti je třeba 1092 popravených v reakci na atentát připsat na účet německé krutovládě. Mohla jich být

---

⁷⁵ S. Junger, *Válka*, str. 119.

⁷⁶ “Civilian casualty ratio” [on-line] Wikipedia, the free encyclopedia, datum posledních úprav textu: 26. 6. 2024 [navštíveno 15. 7. 2024], dostupné on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/Civilian_casualty_ratio. Odkazuje na studii William Eckhardt, “Civilian Deaths in War-time” in *Bulletin of Peace Proposals*, 20(1) 1989, str. 89–98, dostupné on-line: <https://doi.org/10.1177/096701068902000108>.

⁷⁷ Michal Burian, Aleš Knížek, Jiří Rajlich, Eduard Stehlík, *Atentát. Operace Anthropoid 1941–1942*, Ministerstvo obrany–VHÚ, Praha 2015, str. 90 a 82.

⁷⁸ M. Burian a kol., *Atentát*, str. 51.

polovina, mohlo jich být dvakrát tolik, nemuseli být žádní, záleží, jak se kdo vyspal v říšské radě ve velení gestapa (také bychom mohli uvažovat, kolik jich má na svědomí Karel Čurda). Nyní morální rovnice vypadá takto: minimálně 486 popravených + 2 242 lidí v koncentračních táborech do ledna 1942 = přesvědčivý argument pro atentát na jednoho člověka.

Proporční kalkulaci provádí novinář Sebastian Junger očima americké společnosti ve vztahu k údolí Korangal: *„Povšechně řečeno, úkolem mladých mužů je provést práci, na kterou jsou jejich otcové už moc staří, a současná generace amerických otců se rozhodla, že jisté deset kilometrů dlouhé údolí v provincii Kunar je potřeba vojensky ovládnout. Při uskutečňování tohoto příkazu zemřelo téměř padesát amerických vojáků. Neříkám, jestli to je hodně nebo málo, ale tato cena se musí vzít na vědomí. Samotní vojáci se zdráhají hodnotit cenu války (z určitého důvodu, čím blíže jste boji, tím méně máte sklon ho zpochybňovat), ale někdo to udělat musí. Takové hodnocení, neustálé a nezkršené, může být jednou z věcí, kterou země vojákům, kteří brání její hranice, rozhodně dluží.“*⁷⁹

Také v případech dobovačné války – a že jich v dějinách bylo! – je třeba, aby z hlediska velení i vojáků samotných válka dávala kladný výsledek. Proto je tak velmi náročné na psychiku vojáků, pokud bojují v dobovačné válce, prohrávají a hrozí, že ztratí vše, co doposud získali za velmi vysokou cenu. To je např. situace vojáků Wehrmachtu v dubnu a květnu 1945.

8. Bojechtiví generálové

Jak mít opravdu dobrou armádu, aniž bychom jejím nasazením eskalovali současné konflikty?!

Na jedné straně tu stojí potřeba skutečného bojového nasazení. S ohledem na extrémnost situace boje, chce-li někdo mít opravdu dobrou armádu, potřebuje co nejvyšší procento vojáků, kteří za sebou mají bojovou zkušenost.

Na druhé straně stojí skutečnost, že vyvolání ozbrojeného konfliktu může vést k nechtěným a nedozírným dopadům. Jak řekl generál Robert E. Lee: *„Díky Bohu, že válka je tak strašná – naučili bychom se ji mít příliš rádi.“*⁸⁰

Armáda ustavičně čelí výzvě, jak v mírových podmínkách připravit jednotky na extrémní bojovou situaci. Platí úsloví: Těžce na cvičišti, lehce na bojišti. Výcvik by se měl co nejvíce blížit reálné bojové situaci. Úsloví je však pravdivé jen částečně. Ten rozdíl mezi skutečným bojištěm a cvičištem bude i přes

⁷⁹ S. Junger, *Válka*, str. 127.

⁸⁰ Výrok zazněl 13. prosince 1862 ke generálporučíkovi Jamesi Longstreetovi (Battle of Fredericksburg). Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 362.

cílenou snahu veliký. Slovy vojáka v příběhu Sebastiana Jungera: „*Výcvikem nemůžete nahradit bojovou zkušenost, řekl mu jeden černý E7 ve Fort Braggi. To nedokážete. Tu zasranou zkušenost nemůžete nahradit. Nechte se zařadit do bojového nasazení, a jestli se budete chtít vrátit, tak se potom vraťte.*“⁸¹ Při přípravě na extrémní podmínky války nelze vytvořit podobně extrémní podmínky na cvičení. Výcvik probíhá vždy za mnohem vlídnějších okolností, i když přidáte zátěž navíc, spánkovou deprivaci nebo mráz. A takový tvrdý výcvik pak vede k úrazům, někdy s následkem smrti.

Jedním z obecných problémů etiky je to, že se velké procento lidí za extrémních okolností chová extrémně. Za vše mluví tzv. stanfordský vězeňský experiment roku 1971, kdy část účastníků dostala možnost chovat se vůči ostatním jako bachaři. A experiment musel být přerušeno, aby nedošlo k nejhoršímu. U každého jednotlivce je otevřenou otázkou, jak bude za extrémních podmínek boje fungovat. Bude na něj spolehnouti? Udělá, co má, nebo zmrzne? Jak moc bude vyšinutý?⁸²

Zkušenosti ukazují, že jsou muži, kteří boj prostě milují. Xenofón popisuje spartského žoldnéře generála Klearcha: „... člověk, jehož vášní byla válka. Když mohl bez hany a škody zachovávat mír, zvolil válku; když by mohl odpočívat, přál si tvrdě pracovat, aby mohl vést válku; když si mohl bez nebezpečí udržet bohatství, zvolil menší a šel do války; byl to člověk, který prožíval válku jako slastnou milenku nebo jiné potěšení.“⁸³ Generál George S. Patton (1885–1945) řekl: „*Miluji válku a zodpovědnost a vzrušení. Mír se mi stává peklím.*“⁸⁴ Do třetice citát izraelského generála Moše Dajana: „*Válka je nejvzrušivější a nejdramatičtější věc v životě. V bojích na smrt se nesmírně uvolníte, když se vám podaří přežít.*“⁸⁵

⁸¹ S. Junger, *Válka*, str. 24.

⁸² Také o 2. světové válce můžeme uvažovat jako o jakémsi „sociálním experimentu“, který má jasný závěr: „*Jak ukazují holocaust a nacistická vyhlazovací válka, chová se převážná většina všech civilistů a vojáků, popř. esesáků a policistů asociálně, násilně a nelidsky, pokud se zdá, že k tomu příslušná situace vybízí a vyžaduje to, a jen mizivá menšina je schopná odporu a pro-sociálního chování. Vzhledem k tomu, že je přesně toto podle soudobých měřítek považováno za odchýlné, a nelidské chování za konformní, máme tady s celou dějovou souvislostí Třetí říše a z ní vycházejícího násilí gigantický reálný experiment, čeho jsou schopni psychicky normální a dle vlastního sebepojetí dobří lidé, považují-li něco v mezích svého referenčního rámce za nezbytné, smysluplné a správné.*“ S. Neitzel, H. Welzer, *Vojáci*, str. 47.

⁸³ Z díla *Anabasis*, 360 př. Kr. Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 362.

⁸⁴ Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 363.

⁸⁵ Viz 13. února 1972, *The Observer*. Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 363.

Každý dobrý velitel chce se svou jednotkou projít přiměřeně náročnou bojovou situací. Naši armádu významně posunuly zahraniční mise – ať již v rámci NATO, OSN nebo EU. Zaznívají výroky, že armáda ČR žije ze zahraničních misí.⁸⁶ I jako vojenský kaplan pozoruji při výcviku vojáků rozdíl mezi těmi, kdo za sebou mají ostré nasazení, a těmi, kdo tuto příležitost ještě neměli. Někdy se pro to používá úsloví „expediční armáda“, ať v dobrém, nebo ve zlém. Každopádně je lepší mít zkušenost ze zahraničního nasazení v boji než nemít žádnou bojovou zkušenost. Nicméně otázkou zůstává, zda nasazení armád včetně té naší v různých částech světa vede k věcnému řešení problémů a nárůstu spravedlnosti ve světě, nebo naopak k eskalaci napětí a reálnému zhoršení mírového soužití v daném místě. Zrovna tak je zjevné, že čínské armádě právě bojové zkušenosti chybějí a nedaří se jim najít vhodné příležitosti, jak je získat.

Demonstrace síly je velmi účinný nástroj mezinárodního míru. Skládá se dvou součástí: vynikající vojenské schopnosti a prostředky, ke kterým musí přistoupit politická připravenost tyto prostředky použít. Dosáhnout účinných vojenských schopností lze mírovým výcvikem jen do určité míry.

9. Proti silnějším agresorovi, princip nutnosti

Toto dilema je v kapitole velitelských dilemat, ale zasahuje celou společnost: Pokud se stát brání proti agresi jiného státu, cožpak je v pořádku, když prohraje kvůli tomu, že se bránil podle pravidel?! Vždyť agresor už samotnou agresí pravidla porušil, proč je vůbec dál dodržovat!⁸⁷

Ale nic jiného jim nezbyvá, zvláště když nepřítel usiluje o celkovou kulturní nebo i lidskou genocidu. Jak zásadně se ve starověku lišila politika říše asyrské od perské! Asyřané dobytá území násilně vyliďňovali. Kdo přežil válku, toho přestěhovali do jiné oblasti říše. Na jejich místo obdobně nastěhovali lidi z jiných dobytých oblastí. Tak se Židé severních kmenů, tzv. severního Izraele, po dobytí Samaří 722 př. Kr. rozptýlili po celé asyrské říši, aniž bychom byli schopni nadále sledovat jejich stopu. Babylónané uplatnili stejnou politiku po dobytí jižního království Judska a Jeruzaléma 589 př. Kr. Po nich však přišli Peršané (centrum jejich říše se nacházelo v dnešním Íránu), kteří měli docela odlišnou politiku: Podporovali místní komunity a podporovali také návrat dříve vysídlených národů zpátky do svých míst. Tak je perský král Kýros líčen v knize proroka Izaiáše jako „služebník Hospodinův“, skoro spasitel.

---

⁸⁶ Např. rozhovor s generálporučíkem Karlem Řehkou v pořadu Alexe Švamberka *Zbytečná válka*, ze dne 26. srpna 2024, vydávají Novinky.cz, od 00:31:50 dále. Dostupné on-line: <https://www.novinky.cz/clanek/podcasty-zbytecna-valka-rehka-ne-kazda-valka-je-zbytecna-40485387>.

⁸⁷ Takto dilema formuluje M. Walzer, navazuje přitom na Johna Rawlse, mw, str. 375.

Režimy usilující o likvidaci celých skupin obyvatelstva byly vždy. Jak se bránit proti silnějším agresorovi?

Princip vojenské nutnosti

Dříve než bude představen postoj Michaela Walzera k řešení tohoto dilematu, je dobré vysvětlit princip vojenské nutnosti. Jak se pozná boj v souladu s principem nutnosti? *Každá akce, která je nutná, aby byl nepřítel donucen kapitulovat s nejmenším možným vynaložením času, životů a peněz.*⁸⁸ Často se mluví také o principu vojenské užitečnosti, který je příbuzný: V souladu s principem užitečnosti je vše, co po zvážení přínosů a nákladů co nejvíce přispívá k porážce nepřítel. V rámci vojenské užitečnosti se uplatňuje princip proporcionality (viz dilema č. 7).

Vztah obou principů je zřejmý: Vojenská nutnost říká, že dotyčná operace byla nutná pro vítězství. Vojenská užitečnost říká, že dotyčná operace byla pro vítězství prospěšnější než jiná.

Nyní se vraťme k dilematu dodržování IHL při obraně proti silnějším nepříteli. Pravidlo vojenské nutnosti to vlastně říká výstižně: K zastavení agresora je nutné přestat dodržovat omezení IHL!⁸⁹ Jelikož však hlavní principy IHL mají hluboké etické kořeny, jedná se skutečně o dilema, protože dobro přežití této bránící se komunity nemusí vyvážit zla napáchaná překročením principů IHL.

M. Walzer nabízí možná řešení tohoto dilematu.⁹⁰

- „1. válečná konvence je prostě ponechána stranou;
2. konvence se pomalu podvolí morální naléhavosti dané věci – práva spravedlivých jsou posílena a práva jejich nepřátel znehodnocena;
3. konvence platí a práva jsou striktně respektována, ať jsou důsledky jakékoli;
4. konvence je zrušena, ale jen tváří v tvář hrozící katastrofě.“

První řešení je jen teoretické, není možné IHL jen tak opomíjet. Druhé řešení se často děje. Třetí řešení, které M. Walzer nazývá morálním absolutismem, nastane málokdy, pud sebezáchovy je silnější. Čtvrté řešení, nazvané krajní utilitarismus, preferuje M. Walzer – konvenci brát vážně a jako tako-

⁸⁸ Mw, str. 250.

⁸⁹ Nechme stranou čistě právní řešení: „Principem vojenské nutnosti nelze ospravedlnit porušení práva ozbrojeného konfliktu“ (KD001).

⁹⁰ Mw, str. 379.

vou ji s otevřenými očima tváří v tvář krajní situaci porušit.⁹¹ Walzer uvádí historické příklady krajní nouze, neuvádí však příklady, kdy někdo zvolil jím preferovanou čtvrtou variantu a následný mezinárodní soud by mu dal za pravdu. Walzer uvádí spojenecké bombardování německých měst za 2. světové války jako příklad přestoupení konvencí v situaci krajní nouze v letech 1940–1942.⁹² Následné mezinárodní soudy v Norimberku se tím však vůbec nezabývaly, protože to byl soud vítězů, který soudil poražené. Morální vypořádání lze spatřovat v tom, jak se W. Churchill po válce distancoval od maršála Arthura Harrise.⁹³

K otázkám vojenské nutnosti promlouvá přikázání Tóry: **Nenič!** (Dt 20,19) Tato stránka Bible našla v článku už několikrát využití. Přikázání zaznívá v souvislosti s obléháním nepřátelských měst: **...nenič stromy a nerozháněj se proti nim sekerou; jez z nich, ale nevytínej je.** Na jedné straně stojí vojenská potřeba materiálu k obléhání města, na druhé straně stojí užitek úrody a uspokojení základní lidské potřeby jídla. Zdůvodnění přichází v následujících větách, které jsou překladatelsky zajímavé. Zákaz samotný je jednoznačný, zdůvodnění je méně zřetelné. V dějinách interpretace jsou minimálně dvě varianty: **Strom v poli není člověk, aby před tebou vešel do opevnění.**⁹⁴ Druhá varianta překládá: **Vždyť člověk je polní strom...** Druhá varianta podtrhuje spřízněnost člověka s ovocným stromovím – důvodem zákazu je zachování potravních řetězců. V prvním případě zdůvodnění leží ve skutečnosti, že strom nám nic neudělal ani nebude proti nám bojovat, tak proč bychom ho ničili! Proti první variantě výkladu však stojí skutečnost, že text hned v následující větě schvaluje kácení stromů, které neplodí ovoce k jídlu.⁹⁵ Vojenská nutnost materiálu k obléhání se musí zastavit před ovocným stromem. A jestli toto platí v tak vyhocené situaci, jako je dobývání města, tím spíše to platí v běžnějších situacích.

⁹¹ Ve Walzerově volbě je slyšet ohlasy biblické zbožnosti, která ví, že porušování Božích přikázání je nevyhnutnou součástí života věřícího člověka, viz výše výklad etického dilematu č. 1. Jeho slova potvrzují biblickou inspiraci: „*Je možné ji shrnout do maximy: Konej spravedlnost, dokud nebesa (málem) nespádnou*“ (mw, str. 377).

⁹² Mw, od str. 413.

⁹³ Mw, str. 518–521.

⁹⁴ Septuaginta, vlastní překlad. Věta může také zaznít jako otázka předpokládající zápornou odpověď: **Copak je strom člověk, aby...?** Druhá část může být přeložena také: **...aby proti tobě bojoval.**

⁹⁵ Akiva Wolff, “A closer examination of Deuteronomy 20:19-20”, *Jewish Bible Quarterly* 39(3) 2011, str. 143–151, dostupné on-line: https://jbbqnew.jewishbible.org/assets/Uploads/393/jbq_393_bal-tashchit.pdf. A. Wolff v závěru článku dává přednost interpretaci Abrahama Ibn Ezry (1089–1167): You should eat from it and not cut it down – for man is a tree of the field – to bring [the city] before thee in a siege.

10. Jak udělat válku milosrdnější

Toto dilema navazuje na předchozí. Jde o nejběžnější morální dilema ve válce vyjádřené roku 1880 slovy generála von Moltkeho: „*Největší laskavost ve válce je dovést ji k rychlému konci. S ohledem na to by se mělo povolit použití všech prostředků vyjma těch, které jsou absolutně nepřijatelné.*“⁹⁶ A M. Walzer vyvozuje pochopitelnou otázku: Tak proč stavět jakákoli omezení a překážky této „největší laskavosti“?!

Tento argument má velkou váhu a zdá se na první poslech přesvědčivý. Nejvíce násilí nastane, když jsou strany konfliktu vyrovnané a válka trvá dlouho. Každý další rok války přinese mnohem více utrpení, než by přineslo překročení nějaké dílčí válečné konvence.

To se ovšem vůbec netýká válek, které mají genocidní charakter, tj. nepřítel usiluje o vyhlazení nepřátelské společnosti jako celku. Často má taková genocida podobu vyhlazení všech dospělých a převýchovu dětí. U genocidní války neexistuje žádná „milosrdnější“ varianta. Proto je třeba, aby světová veřejnost byla velmi citlivá na války genocidního typu. Zneužívání argumentu genocidou je o to závažnější.⁹⁷

Vynecháme-li genocidní války, pak dilema zní: Když budeme brutální a krutí, snad získáme převahu v boji a budeme schopni válku dotáhnout do vítězného konce. Pokud však budeme bojovat v souladu s válečnými konvencemi, nemáme šanci získat dostatečnou převahu, válka potrvá dlouho a nebude vítěze.

Zde je příbuznost s předchozím dilematem již zcela zřejmá. Je však možné Walzerovo řešení dilematu č. 9 vztáhnout na kteroukoliv válčící stranu? To rozhodně nikoli.

Stačí si představit dva scénáře: V prvním je válka brutální a rychlá. Kudy se přehnaly boje, je jen zkáza, nikdo nepřežil (nešlo o genocidu, zabíjeli všechny bez rozlišování). V druhém scénáři válka trvala zhruba stejně dlouho, ale civilní obyvatelstvo bylo ušetřeno. Který z těchto dvou scénářů je milosrdnější? Samozřejmě ten druhý. A tak milosrdná je taková válka, která je co nejkratší a zároveň se dodržují konvence.

Zvláště vítězíci strana je povinna konvence dodržovat i za cenu prodloužení bojů. Pro vítězíci stranu tím skutečným dilematem není překračování

---

⁹⁶ Mw, str. 109–110.

⁹⁷ Byl to Vladimír Putin, který v prvních dnech invaze na Ukrajinu zdůvodňoval svůj krok tím, že jdou zabránit genocidě. Seznam.cz, *Slova, jimiž Putin rozpoutal bezprecedentní válku* [on-line dokument], dostupné on-line: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-dokument-slova-jimiz-putin-rozpoutal-bezprecedentni-valku-190232>. [navštíveno 2. 9. 2024].

konvencí, ale vhodný okamžik pro ukončení bojů jako takových, kterým se zabývá dilema č. 13.

11. Jaderné odstrašování

Toto dilema patří mezi ty dobře zdokumentované v etické literatuře z období studené války. Za všechny ostatní promlouvá hlas Paula Ramseye, který byl v 60. letech mluvčím protestantské etiky v USA: „*Jaderné zbraně k této odvěké pravdě připojily poznámku pod čarou: Nic dobrého nevzejde z toho, když pácháme zlo proto, aby z toho vzešlo dobro. Stejně tak není správné zamýšlet páchat zlo proto, aby z toho vzešlo dobro.*“⁹⁸

Citát stojí za vysvětlení. Nosnou doktrínou v oblasti nukleární bezpečnosti je odstrašení (vedle odzbrojování), tj. tak vysoká míra připravenosti k boji, která protivníka přesvědčí o nesmyslnosti rozpoutání ozbrojeného konfliktu. A platí, že odstrašení vždy zahrnuje jak vojenskou sílu, tak politickou vůli.

Jaderné zbraně jsou nerozlišující – nerozlišují mezi bojujícím a nebojujícím. Zvláště v případě taktických jaderných zbraní jejich použití dává z bojového hlediska smysl tam, kde je vysoká koncentrace živé síly nepřítele, což prakticky znamená takovou zbraní útočit na velká města. Která morální osoba však chce vést boj takovýmto způsobem?!

Podstatou dilematu nukleárního odstrašení je to, že vysoká míra připravenosti použít jaderné zbraně je nemorální. Buď bude výsledkem zničení všeho živého (použití strategických jaderných zbraní), nebo útok povede na nepřátelská města. Odstrašení je věrohodnější u státu, jehož vedení nemá morální zábrany.

Michael Walzer v této otázce zaujímá stanovisko, které je zároveň velkou výzvou: „*Jaderná válka je a zůstane morálně nepřijatelná a neexistuje žádný případ pro její rehabilitaci. Vzhledem k tomu, že je nepřijatelná, musíme hledat způsoby, jak jí zabránit, a protože zastrášování je špatný způsob, je třeba hledat něco jiného. ... Více mě zajímá uznání, že odstrašování jako takové kvůli své zločinnosti spadá nebo může spadat v danou chvíli pod standard nutnosti, ovšem stejně jako u strategického bombardování [Německa za 2. světové války Spojenci] i tady s hrozbou teroru: nejvyšší stav nouze není nikdy stabilní stav. ... Takže připravenost k vraždění je vyvážená – nebo by měla být vyvážená – připraveností nevraždit, nezastrašovat vraždou, jestliže lze najít alternativní způsoby.*“⁹⁹

---

⁹⁸ W. Werpehowski, S. D. Crocco, eds., *The Essential Paul Ramsey. A Collection*, Yale University Press, New Haven 1994, str. 96.

⁹⁹ Mw, str. 458.

12. Možnost neutrality

Součástí svrchovanosti státu je rozhodnout se pro neutralitu vůči válčícím stranám. Stačí ji vyhlásit jednostranně. Neutralita s sebou nese práva i povinnost důsledné nestrannosti vůči bojujícím stranám. Za neutralitu v obchodních záležitostech se za referenční bod považuje objem ekonomické výměny před válkou.¹⁰⁰

Stát, který vyhlásil neutralitu, bude nejprve muset svou neutralitu obhájit vůči zúčastněným státům, které se je pokusí (třeba i násilím) do konfliktu vtáhnout. Historických příkladů vojenského napadení neutrálního státu je řada. Zajímavý je případ Spojenců, kteří vojensky narušili svrchovanost Norska v březnu 1940 ve snaze narušit dodávky oceli nacistickému Německu.

Potřeba uhájit neutralitu sama o sobě nepředstavuje morální dilema. Skutečné dilema přichází ve chvíli, kdy válčící strana, která se oprávněně brání, ztrácí sílu. Neutrální stát buď zůstane u své neutrality, a tím dost možná přispěje k vítězství agresora, nebo se vzdá své neutrality a zapojí se do konfliktu na straně bránící se země.

Současnost je významná. Švédsko svou neutralitu ukončilo po cca dvou stiletích. Zajímavé je Švýcarsko, které si svou neutralitu stráží. Odmítlo se podílet na dodávkách zbraní pro Ukrajinu. Své neutrální pozice využil k uspořádání mírového summitu v červnu 2024. Expertní komise švýcarského ministerstva obrany v srpnu 2024 doporučila neutralitu modifikovat. Švýcarsko se také stalo terčem kyberútoků, tzn. že tu jsou strany, které se snaží Švýcarsko vtáhnout do konfliktu a v kyber sféře nerespektují jeho neutralitu.¹⁰¹

13. Prohra nebo vítězství

Lidé jsou bytostmi, které připisují věcem kolem sebe hodnotu. A jsme v tom velmi vynalézaví, není prakticky nic, co by se pro někoho nemohlo stát hodnotou. Jeden je hrdý na to, co má, druhý je hrdý na to, co nemá... Tvrzení, že lidé spolu válčí o životní zdroje, vodu, jídlo, místo k životu, vysvětluje jen část

---

¹⁰⁰ Mw, str. 838.

¹⁰¹ Zpráva expertní komise *Recommandations pour une politique de sécurité tournée vers l'avenir*, Berne 29. 8. 2024, dostupné on-line: <https://www.admin.ch/gov/fr/accueil/documentation/communiques.msg-id-102256.html>.

Barbora Kučerová, „Další ‚úspěch‘ Putinovy invaze: Zpráva radí Švýcarsku zmírnit neutralitu“ [on-line] *SeznamZpravy.cz* 30. 8. 2024 15:12, dostupné na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-stredni-evropa-dalsi-uspech-putinovy-invaze-zprava-radi-svycarsku-zmirnit-neutralitu-258716> [navštíveno 4. 9. 2024].

lidských dějin. Ten zbytek se týká hodnot nejrůznějšího typu, zájmy deklarované a zájmy skryté, hrdost, ješitnost, zájmy jednotlivců nebo vlivových skupin, vyřizování účtů atd. atd.

A jelikož ve válkách jde o hodnoty sdílené skupinami, záleží na politickém uspořádání. Tam, kde je moc spojena s konkrétní osobou, může ve válce jít také o osobní nevraživost či náklonnost – např. trvalé napětí mezi Rudolfem Habsburským a Přemyslem Otakarem II. Při změně politického vedení může dojít k radikálnímu přehodnocení válečných cílů – např. po bolševickém převratu Rusko ukončilo svou účast ve Světové válce.

Celková kalkulace vítězů a poražených je složitá a už současníci se mezi sebou v hodnocení rozcházejí. Jasným indikátorem je, pokud jedna ze stran slovně uzná porážku. Jiným indikátorem je zisk/ztráta území. Dalšími významnými hodnotami jsou ekonomika a politická nezávislost. Celkové hodnocení je však možné až s odstupem. Např. Československu se podařilo být na konci 2. světové války na straně vítězů, nicméně mezinárodní i vnitřní politické pořádky nastolené po válce nás na další generace přičlenily do východního bloku.

Dilema vychází z toho, když se hodnota lidských životů dostane do konfliktu s jinou vysokou hodnotou. Zmiňme několik konkrétních podob dilematu spojeného s prohrou nebo vítězstvím:

- Po sečtení zisků a ztrát někdo zvolá: „Zbytečně zmařené životy!“
- Je v pořádku, když stát, který se brání proti agresi jiného státu, prohraje kvůli tomu, že se bránil podle pravidel?! (viz dilema č. 9) Zde se porovnávají počty mrtvých osob s vysokou hodnotou politické nezávislosti a hodnotami IHL.
- Vítězící strana si klade otázku: Kolik ještě lidí musí „zbytečně zemřít“, než prohrávající strana uzná svou porážku?! Tu si kladli Spojenci v Tichomoří v létě 1945.
- Pokud agresorský stát prohrává svá nově dobytá území, frustrace narůstá: Buď bude celá válka zbytečná (tolik nás už padlo, nic nezískáme, odejdeme s ostudou), nebo bude muset zemřít mnoho dalších lidí. Tato frustrace částečně vysvětluje chování některých německých vojáků na území Protektorátu v dubnu a květnu 1945, jejichž počínání už jen s odstupem jednoho dvou dnů nedávalo z vojenského hlediska smysl. Slovy S. Jungera: „*Civilisty zaráží, když se dozvědí, že na boji je nejtraumatičtější zážitkem kapitulace.*“¹⁰²

¹⁰² S. Junger, *Válka*, str. 188.

- Okřídlená jsou slova řeckého vojevůdce Pyrrha: „*Ještě jedno takové vítězství, a jsme zničeni.*“
- Je nutné trvat na „bezpodmínečné“ kapitulaci? Není možné válku uzavřít jednáním? Tyto otázky řešili Spojenci za 2. světové války.¹⁰³

Mnohé z toho, co bylo nyní řečeno, je přítomno v příběhu Abnéra, velkého izraelského generála prvního krále Saula, který osvědčil věrnost rodině svého pána, když pod vládu Íšbošeta, syna Saulova, přidával jeden kmen za druhým (2S 2,8-9). Nakonec se mu podařilo získat všechny kromě kmene Juda, kteří měli Davida. Celý proces podle uvedených údajů trval pět let (2S 2,10-11). Problém nástupnictví po prvním králi se zpřehlednil na dva soupeře, Davida a Íšbošeta.¹⁰⁴

Druhá kniha Samuelova popisuje jednu z bitev (možná tu rozhodující) mezi oběma tábory – bitvu u Gibeónského rybníku (2S 2,12-32). Davidovy bojovníky vedl Jóab, Davidův synovec. Bitva měla dvě fáze, nejprve souboj vybraných bojovníků, který skončil patem.¹⁰⁵ Pak boj všech se všemi, z kterého vzešli jako silnější bojovníci Davida.

Vyprávění druhé fáze boje se zaměřuje na osobní střet Abnéra a Asáela, Jóabova bratra. Abnér je starší, protřelý voják, velmi zkušený velitel a diplomat. Asáel je mladý, mimořádně hbitý bojovník. Celou zápletkou je skutečnost, že Abnér s ním bojovat nechce, ale není dost rychlý běžec, aby Asáelovi utekl! Asáel se vydal pronásledovat právě Abnéra. Ten se ujišťuje, že pronásledujícím je opravdu Jóabův bratr (v. 20). Pak ho vyzývá, ať se pustí za někým jiným (v. 21). Znovu ho varuje: **Odboč ode mě. Proč bych tě měl srazit k zemi?...** (v. 22). Neodbočil. Následující hebrejská slova je možné překládat více způso-

¹⁰³ Podrobný morální rozbor tohoto dilematu viz MW, str. 202–209.

¹⁰⁴ Soupeři to byli nerovni v tom, že David svou moc vydobyl sám s pomocí druhých, zatímco Íšbošetovu moc vydobyl Abnér spolu s dalšími (srovnej dilema č. 6 pro vztah mezi politickým a vojenským vedením země).

Viz Abnérova slova, kterými Davidovi nabídl, že jeho vládu rozšíří také na kmeny, kterým doposud vládne Íšbošet: **Komu patří země? Uzavři se mnou smlouvu. Ano, má ruka bude s tebou, aby se k tobě obrátil celý Izrael** (2S 3,12).

¹⁰⁵ Souboj dvanácti bojovníků z každé strany byl jakousi rozehrou bitvy, podobně jako boj Davida s Goliášem. V tomto případě však byl souboj vyrovnaný, na místě zemřelo všech 24 mladíků. Příběh nezmiňuje žádné podmínky, které by z případného vítězství jedněch plynuly pro prohranou stranu. V boji Goliáše s Davidem zaznělo: **Jestliže se mnou dokáže bojovat a zabije mě, budeme vašimi otroky. Jestliže já přemohu jeho a zabiju jej, budete našimi otroky a budete nám sloužit.** Nicméně po jednoznačném výsledku souboje stejně došlo na běžný boj: **Když Pelištejci viděli, že je jejich hrdina mrtev, utíkali. Izraelci a Judejci vstali, křičeli a pronásledovali Pelištejce až do Gatu, až k branám Ekrónu** (1S 17,9 a 51-52).

by: **Abnér mu zasadil úder** (zabil ho) **koncem kopí** (zadní stranou) **do životně důležité oblasti** (do břicha). **A kopí vyšlo z jeho zad** (z druhé strany). **A padl tam a zemřel na tom místě** (v. 23). Úder koncem kopí nebyl neobvyklý (podobně jako úder rukojetí nože nebo plochou stranou meče). Abnér tím demonstuje, že jeho úmysl nebyl Asáela zabít. Abnér nepochyboval o tom, že ze souboje s Asáelem vyjde vítězně. Tomuto vítězství se chtěl vyhnout, leč nedokázal to. Rychlosti mládí nedokázal vzdorovat. Přes svou zkušenost i zjevnou snahu se mu v souboji nepodařilo Asáela zastavit a zároveň ušetřit jeho život.

Každý bojovník i každá armáda má své slabiny. Abnérovo dilema znělo: *Není problém, abych ho teď tady porazil silou, ale není to dobré řešení a budu toho litovat. Zároveň není v mých silách ho donutit, aby přestal útočit.*

Boj pokračoval dál, Jóab se svými bojovníky pronásledovali Abnéra s jeho lidmi. Slunce zapadlo. Abnér reorganizoval svou skupinu na vrcholu kopce do obranného postavení (2S 2,25). A v tu chvíli zavolal na Jóaba: **Cožpak bude meč stále požírat? Což nevíš, že na konci bude hořkost? Kdy už řekneš lidu, aby přestal pronásledovat své bratry?** Jóab odpověděl: **Jakože živ je Bůh, kdybys nepromluvil, až teprve ráno by lid přestal pronásledovat svého bratra** (2S 2,26-27). Potom Jóab zatroubil na beraní roh a útok odvolal.

Následují postřehy z hlediska vojenské etiky. Nepřítel (Asáel) může klást odpor takovým způsobem, být natolik urputný a nezlomný, že nestačí být silnější, varovat ho a nabídnout mu alternativy, nakonec nezbyvá, než ho fyzicky rozdrtit. I silnějšího nepřítele (Abnéra) je možné dohnat v oblasti, v které nevyčnívá tak jako jeho soupeř. Podle principu vojenské nutnosti nebylo třeba, aby ze střetu Asáela a Abnéra zůstal jen jeden naživu (davidovci v bitvě zvítězili i bez smrti Abnéra). Spekulace: Pro vítězství by možná stačilo, aby Asáel přiměl Abnéra uznat porážku. Bojovalo se na území kmene Benjamin, území pod správou Íšbošeta. Pokud spolu válčí armády dvou sousedních území, poražený je ten, na jehož území se bojuje. Papírově byl Abnér silnější než Asáel; dnešní IHL zdůrazňuje, že Abnér v daný okamžik již Asáela neohrožoval (nebylo třeba proti němu vést boj). Naopak Abnér se s ubývajícím náskokem dostával do situace, která bude vyžadovat sebeobranu. Pohnutky Asáela nejsou zřejmě, možná uvažoval individuálně a chtěl svou rychlost přetavit v nejcennější „skalp“ na bojišti. Mohl také pracovat týmově v souladu se společnou strategií Jóaba a jeho mužů: Dostanou-li velitele, nepřátelé se rozutečou. Pokud bylo Asáelovým úkolem Abnéra zabít, nakonec byl cíl splněn, byť dávno po jeho smrti a ne jím osobně. Vojáci ale nebojují sami za sebe, nýbrž za svou jednotku. „Jednotka“ sourozenců Serújíných nakonec Abnéra dostala. Abnér nechtěl Asáela zabít, dokonce podnikl konkrétní opatření, aby tomu zabránil. Přesto nese odpovědnost za jeho smrt. Abnérovi se toto vítězství zle vymstilo, jak to sám předvídal (2S 2,22 a 3,27). Eliminace rizik je součástí vítězství. Živý Asáel není pro Abnéra problém, pro Asáela je poražený. Ale živý Abnér je stále ri-

žikem, jen mrtvý nepřítel (Abnér) představuje nulové riziko. Vztahy a osobní vazby jsou součástí prohry/vítězství, a to tím víc, čím víc politika stojí na jednotlivcích a rodinách. Abnér počítal s tím, že se s Jóabem ještě budou setkávat, proto pro něho smrt Asáela nebyla součástí vítězství. Často se bojuje nad rámec nutnosti – noční pronásledování bylo z hlediska výsledku boje zbytečné, ale Jóab měl mentální „tunel“ a teprve Abnérova slova mu vrátila nadhled.

Dilemata vojenského kaplana

14. Nošení zbraně

Nosit, či nenosit zbraň? Kaplan a zdravotník mohou uplatnit „výhradu svědomí“, jak ji zakládá branný zákon 585/2004 Sb.¹⁰⁶ Oba, kaplan i zdravotník, jsou součástí ozbrojených sil, nicméně podle IHL jsou nebojující, jejich smrt na bojišti se počítá jako „vedlejší ztráty“.

Jsou armády, kde kaplani zbraně nenosí, např. v USA. V České republice mohou kaplani odmítnout nošení zbraně, nicméně v zahraničních misích bylo nošení zbraně doposud povinné.

Dokument *Pax Dei* uvádí řadu zákazů použití násilí proti církevním osobám a majetku (viz dilema č. 2 a princip rozlišování). Jedním z nich je zákaz nošení zbraně duchovními. V návaznosti na to duchovní a také další neozbrojené osoby v jejich doprovodu mají být ušetřeny jakéhokoli násilí.¹⁰⁷

Nošením zbraně se myslí především její bojové použití, tedy otázka, zda je myslitelné, aby kaplan někoho zastřelil. Svědomí může kaplanovi bránit v nošení zbraně. Prakticky se tím také myslí veškerá příprava na použití zbraně, tj. výcvik v manipulaci se zbraní, pravidelné střelby a další cvičení.

Pro kaplana, jehož svědomí se bouří proti nošení zbraně, dilema zní: Nosit zbraň, být připraven zabítet a jít proti svému svědomí? Nebo zbraň nenosit a tím postavit mezi sebe a ostatní vojáky komunikační bariéru, komplikovat tím službu, kvůli které tu jsem? Zbraně jsou v armádě a ve válce všude, už z bez-

---

¹⁰⁶ K problematice „odmítnutí mimořádné služby z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání“ podle § 6 branného zákona 585/2004 Sb. vydalo Ministerstvo obrany ČR stanovisko na základě svobodného přístupu k informacím dne 24. 2. 2023, č. j. MO 148524/2023-8694, dostupné on-line: <https://mocr.army.cz/assets/informacni-servis/povinne-informace/1-uredni-deska/zakon-106/odp/odmitnuti-sluzby-z-duvodu-svedomi-nebo-nabozenskeho-vyznani.pdf>. Situaci kaplanů upřesňuje Dohoda o spolupráci mezi Ministerstvem obrany, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí z června 1998, kde se v odst. 9 stanovuje: „Vojenskému duchovnímu se nesmí ukládat úkoly, které s jeho činností nesouvisí, např. nemůže být nucen k používání zbraní.“

¹⁰⁷ Donald A. Wells, „Angiers synod“, *EWE*, str. 14.

pečnostních důvodů je na místě, aby i kaplan uměl ovládat zbraň, jinak někomu ublíží. Ale je tu především teologický inkarnační důvod: Jak chce duchovní sloužit vojákům bez toho, aby s nimi sdílel podstatnou část jejich situace? Praktický argument spočívá v tom, že podstatnou částí služby kaplana je „být s vojáky a pro vojáky“ (tzv. služba přítomnosti) a kdykoliv může nastat situace, kdy „nebýt netečný“ (Dt 22,1-4) znamená vzít do ruky zbraň. Pro kaplana, který zbraň nosí, zůstává etický problém, že někoho opravdu v boji zabije, což je v rozporu s podstatou duchovní služby.

15. Politruck demokracie

Rozkaz ministra obrany při zavádění duchovní služby v Armádě ČR v roce 1998 mimo jiné obsahuje tento úkol duchovní služby: „*Přispívat k rozvíjení humanizace a k prohlubování demokratických tradic národní a evropské kultury v resortu Ministerstva obrany.*“¹⁰⁸

Pochopitelně je velký rozdíl mezi obhajováním režimu jedné strany a demokratického zřízení! V dějinách přitakávala církev různým formám společenského zřízení a teologické argumenty nepreferují jen jeden způsob vlády. Kaplan se dostává do situací, v kterých se od něho očekává, že bude vojákům vysvětlovat a aktivně bránit autoritu aktuálního státního zřízení. „*Tady desátník má spoustu ‚geniálních‘ nápadů, co by měl v současné situaci pan generál dělat. Kaplane, vysvětlete mu to!*“

V ukrajinské armádě jsou dnes, podle informací dostupných autorovi tohoto článku, dohlíženi na postoje v politických otázkách pověřeni „důstojníci zodpovědní za morálku a nasazení“. Nikoli kaplani. V Armádě ČR však jsou jednak kaplani plně integrováni do struktur armády (na rozdíl od Ukrajiny), jednak nemáme důstojníky pověřené takovým politickým úkolem.

Toto dilema jsem si osobně uvědomil ve dvou situacích. Když kdosi úlohu kaplana přirovnal k politrukům lidové armády před rokem 1989. Zadruhé, když můj rozhovor s rodiči žáka 9. třídy na nějaké akci pro veřejnost až příliš připomínal práci náboráře.

16. Podílet se aktivně na „vojenské mašinerii“

Dilema zní: Vojenský kaplan nemá možnost zůstat stranou násilí, které armáda páchá. I kdyby se nakrásně kaplan věnoval jen modlitbám, rozhovorům s o-

---

¹⁰⁸ Rozkaz ministra obrany RMO č. 19 z 3. června 1998, odst. 1.

jáky, bohoslužbám a svátostem, nesporně tím přispívá k účinku armády, který spočívá v hrubé síle vůči nepříteli.

V České republice je kaplan členem osobního štábu velitele. Jeho prací je věnovat se jak věřícím (či úžeji křesťanům), tak všem ostatním jednotlivcům. Na druhé straně je po ruce veliteli, jenž ho pověřuje úkoly, které se týkají jednotky jako celku. To vše přispívá (nebo nepřispívá) k bojeschopnosti jednotky. Z pohledu velitelů je toto rozhodující kritérium. Pomoc vojákovi v jeho osobních trablech... přispívá k tomu, aby voják soustředěně a profesionálně odvedl svou práci. Uspokojení náboženských potřeb některých vojáků formou polní bohoslužby a svátostí... přispívá k tomu, aby o to odhodlaněji plnili své bojové úkoly. Pomoci zraněnému vojákovi dostat se z posttraumatického šoku... urychluje možnost vrátit vojáka zpět do akce. Současná armádní doktrína vychází z toho, že čím víc bude voják při smyslech, lidsky řečeno „v pohodě“, tím lépe pro vedení bojové činnosti. Kaplan má přispívat k tomu, aby se vojáci navzdory mnoha útrapám a traumatickým zkušenostem dali trochu dohromady.

Když Bible popisuje Izraelce připravené k boji, příkázáním číslo jedna je: **Neboj se!** (Dt 20,1) Úkolem izraelského kněze pak je povzbudit všechny: **Slyš Izraeli! Blížíte se dnes do boje proti svým nepřátelům. Vaše srdce ať neochabne! Nebojte se, nepodléhejte panice a nemějte z nich strach.** První příkázání boje je tu rozříkané do čtyř vět. Duchovní se nemůže vyhnout svému podílu na bojeschopnosti jednotky. A tím se podílet na boji jako takovém.¹⁰⁹

V armádě USA dostali kaplani koncem 2. světové války za úkol vzdělávací program nazvaný *Character Guidance Program* (program budování charakteru). V podmínkách branecké armády měl úspěch a bylo to potřebné. Po skončení války v něm kaplani pokračovali, ale čím dál více to dělali jen oni, velitelé se na *budování charakteru* nepodíleli. Nakonec se ukázalo, že to bez výrazné účasti velitelů všech stupňů není možné a program byl v 60. letech zrušen. Válka ve Vietnamu pak soustředila pozornost na vojenskou profesionální etiku.

Na druhé straně je kaplan chráněn, aby mohl konat svou práci a nebyl nucen k jiným činnostem. To je zakotveno v Dohodě Ministerstva obrany s církvemi: „*Vojenskému duchovnímu se nesmí ukládat úkoly, které s jeho činností nesouvisí (viz: čl. 19 Dodatkového protokolu II k Ženevským úmluvám z roku 1949), např. nemůže být nucen k používání zbraní.*“¹¹⁰

¹⁰⁹ Více o duchovní motivaci k boji viz níže teologický předpoklad *Svaté války*.

¹¹⁰ Dohoda o spolupráci mezi Ministerstvem obrany, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí, červen 1998, odst. 9.

Stavební kameny teologické reflexe

„Stavebním kamenům“ se někdy říká prolegomena, tedy ustálené myšlenky, které jsou po ruce již na počátku reflexe. Přitom jsou samy o sobě výsledkem předchozího vývoje. Slovo „teologické“ v nadpisu zahrnuje také filosofii a etiku. Některá prolegomena již v textu zazněla:

- I válka má morální rozměr (úvodní argumentace).
- Přirozený stav člověka: boj, nebo pokojné soužití (dilema č. 3).
- Armádu řídí politici (dilema č. 6).

Vojenská podřízenost

Svět nadřízených a podřízených v armádě je o dost jiný než běžné pracovní a mezilidské vztahy. Vše se odvíjí od plnění *rozkazu*, který je výrazem vůle velitele a má být plněn řádně a včas. Reakce vojáka na rozkaz nadřízeného zní: „Provedu!“¹¹¹ Aktivním nositelem vztahů podřízenosti je důstojnický sbor, který má k otázkám bezpečnosti zpravidla hobbesovský přístup.¹¹²

Vojenská etika se potýká s tím, jak zohlednit vliv vojenské podřízenosti na chování a osobní odpovědnost vojáků. Nejde o etické dilema, nýbrž o předpoklad etické situace a jejího hodnocení.

Etická situace vyvstane, když vezmeme v úvahu různorodé vlivy, které se tu střetávají.¹¹³ Vojáci nejsou zodpovědní za to, zda vedou spravedlivou válku, podobně jsou zodpovědní jen do míry svého vlivu za to, zda ji vedou spravedlivě. Klíčovou okolností je bojový stres, běsnění boje. Tomu jako hradba stojí vojenská hierarchie a požadavek bezpodmínečné poslušnosti rozkazů. To klade nesmírnou odpovědnost na velitele, aby jejich rozkazy nebyly ve vleku válečného běsnění. Velitelé i běžní vojáci mají velmi omezené množství informací o dané bojové situaci, mají však dostatek informací o pravidlech použití síly (rules of engagement) i o válečném a humanitárním právu. Situace může být velmi nátlaková (Walzer uvádí příklad Němce v popravčí četě, který odmítl zastřelit zajatce, a byl okamžitě postaven mezi zajatce a popraven), ale zdaleka ne vždy, takže je možné sledovat proporci mezi újmou způsobenou vojákem při uposlechnutí rozkazu a újmou způsobenou vojákovu při neupo-

¹¹¹ *Základní vojenský řád* ze dne 8. prosince 2023, čl. 5, odst. 2, dostupné on-line: https://mocr.army.cz/assets/informacni-servis/povinne-informace/1-uredni-deska/zakon-106/odp/priloha-c-1-1_25.pdf

¹¹² John Kultgen, „Military as a profession“, *EWE*, str. 297–298.

¹¹³ Zbytek odstavce vychází z M. Walzera, jmenovitě kapitoly 19: *Válečné zločiny: vojáci a jejich důstojníci*. Mw, str. 488 a dále.

slechnutí rozkazu. Na velitelích je, aby prokázali, že oni ze své strany udělali dost, aby k válečným zločinům nedocházelo. Prakticky musí velitelé zvažovat „dvojitý efekt“, tedy dopady bojů na civilní obyvatelstvo (to je ten „druhý“ efekt). Často by mělo následovat také „druhé“ opatření na ochranu civilistů. Nelze však chtít, aby vojáci udělali „vždy vše možné“ na ochranu civilistů, protože by tím paralyzovali svou bojovou činnost. Poslední silou, kterou je třeba zmínit, je síla kamarádství a skupinové identity. *„Přináší mnohem větší orientaci než jakýkoli světonázor a ideologie, pro mnohé také více emocionálního zázemí než rodina doma, která nemůže sdílet, a tudíž ani chápat oblast zkušeností vojáka. Kamarádství proto v žádném případě není pouze zářným vojáckým mýtem, nýbrž sociálním místem, který je důležitější než cokoli jiného. To je důvod, proč se také vojáci ve druhé světové válce dobrovolně vracejí na frontu: Protože se tam v hlubším psychologickém smyslu cítí jako doma.“*¹¹⁴

Problematiku lze také dobře sledovat na soudních jednáních ve věci válečných zločinů. Alespoň tři příklady: Průlomový byl norimberský proces v letech 1945–1946. Výstižný je komentář generálplukovníka Heinze Guderiana perspektivou německého vojáka: *„Veškeré výčitky, které byly krajany a mezinárodními soudy namířeny proti vůdcům ozbrojených sil, nebraly v úvahu jednu velice jednoduchou skutečnost. Že politiku neurčují vojáci, nýbrž politici. Tak to bylo vždycky a je tomu tak i dnes. Když začne válka, vojáci mohou pouze jednat v souladu s danou politickou a vojenskou situací.“*¹¹⁵ Z 24 nacistických prominentů odsouzených Mezinárodním vojenským tribunálem v roce 1946 byla polovina vojáků. Norimberský proces je průlomový v tom, že stíhá politické a vojenské špičky. Další case study je případ masakru My Lai 1968 během války USA ve Vietnamu. M. Walzer popisuje, že při soudním jednání s dotyčným poručíkem zaznělo, že *„muž s běžným rozumem a porozuměním za daných okolností věděl, že jsou nezákonné.“*¹¹⁶ A Walzer dodává, že porozumění se týká jak situace, tak zákonů. Odsouzen byl jeden voják. Stále živou kauzou je Srebrenický masakr 1995, který se dotýká také specifických otázek mírových sborů OSN (tzv. modrých přileb).¹¹⁷

---

¹¹⁴ Sílu kamarádství popisuje i mw, ale pro názornost je zde uveden citát z knihy S. Neitzel, H. Welzer, *Vojáci*, str. 44. Ti se odvolávají na rozsáhlou studii Edwarda A. Shilse a Morrise Janowitze, *Americal Soldier*, podle které je pro jednotlivého vojáka skupina kamarádů základní organizační a interpretační jednotkou. Viz: „Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II“, *Public Opinion Quarterly*, roč. 12, č. 2, summer 1948.

¹¹⁵ Z knihy *Panzer Leader*, 1953. Citát je uveden ve *Slovníku vojenských citátů*, ed. Peter Tsouras, Baronet, Praha 2007, str. 47.

¹¹⁶ Mw, str. 501.

¹¹⁷ Pro právní důsledky srebrenického masakru viz např. C. Ryngaert, N. Schrijver, „Lessons Learned from the Srebrenica Massacre: From UN Peacekeeping Reform to Legal Responsibi- →

Teorie spravedlivé války

Již od dob římské říše filosofové hledali racionální ospravedlnění války. Na jejich snahy navázali křesťanští teologové zejména po Ediktu milánském, pak v období kolonizace až po současnost.

Výsledkem jsou standardní kritéria války, kterou je možné nazvat „spravedlivou“: Válka je spravedlivá, pokud o vstupu do války rozhodne (1) legitimní autorita (2) jako poslední možné řešení (3) s rozumnými předpoklady na dosažení míru (4) při kladném výsledku poměru dosažených dober vůči způsobenému zlu (5) s dobrým úmyslem. Někdy bývá připojeno kritérium: (6) pro spravedlivou věc.¹¹⁸

Autor tohoto článku není příznivcem teorie spravedlivé války. Hlavním důvodem je, že až příliš mnoho válek vedených ve jménu „teorie spravedlivé války“ bylo nespravedlivých a celá krásná „teorie spravedlivé války“ byla v těchto případech trestuhodně zneužita. Ta teorie je totiž v praxi velmi bezbranná proti zneužití. Možná bychom mnohem víc potřebovali teorii a hlavně praxi demaskování nespravedlivých válek.

Vedlejším, praktickým důvodem pro ponechání teorie spravedlivé války stranou je skutečnost, že Charta OSN a celé IHL od té doby zná jen jednu oprávněnou příčinu války: obranu. Současné mezinárodní právo je tedy mnohem přísnější než teorie spravedlivé války. Oživovat teorii spravedlivé války je tudíž krok zpět.

Dalším argumentem by mohl být výhled do budoucna. Pokud se stane, že čl. 51 Charty OSN už nebude možné prosazovat v praxi (např. proto, že stálý člen Rady bezpečnosti OSN, Rusko, nebude donuceno čl. 51 respektovat, a další státy se s jeho podporou vydají stejnou cestou), přesto by současné principy vojenské etiky měly stačit na to, aby negativní dopady války byly omezenější než bez nich. Ani z tohoto důvodu není teorie spravedlivé války nutně potřeba.

---

lity”, *Netherlands International Law Review* 62, 219–227 (2015), dostupné on-line: <https://doi.org/10.1007/s40802-015-0034-x>.

¹¹⁸ T. Holub, *Boj proti terorismu ve světle nauky o tzv. spravedlivé válce*, str. 161–167.

Někteří by rádi k uvedeným rysům spravedlivé války *ius ad bellum* připojili také rysy *ius in bello*, jako je princip rozlišování, proporcionalita a rozlišování dvojího efektu. Tak např. Duane L. Cady, “Just War”, *EWE*, str. 255–259.

Etické principy mezinárodního práva

Byly již postupně zmíněny. Každý z nich má svoji specifickou historii – filozofickou i vojenskou. Nyní je uvedme v pořadí od těch nejstarších po novější:

- Princip vojenské nutnosti (viz dilema č. 9) a užitečnosti
- Princip proporcionality (viz dilema č. 7)
- Princip rozlišování (viz dilema č. 2)
- Princip lidskosti (viz dilema č. 3)
- Princip opatření

Princip užitečnosti je blízký principu nutnosti a byl také v dané souvislosti zmíněn. Principu užitečnosti odpovídá každý manévr a způsob provedení, které účinně přispívá k vítězství. Pokud daný krok nepřispívá dostatečně užitečně k vítězství, neměl být podniknut.

Princip opatření říká, že pokud je třeba při uplatňování ostatních principů (např. rozlišování) předejít negativním dopadům, pak nestačí dobrý úmysl, ale je třeba přijmout konkrétní opatření. Velitel by měl zpětně být schopen uvést konkrétní opatření, které přijal, aby zmírnil negativní dopady svých rozkazů.

Zásadní je otázka, jakou motivaci mužstvo i velitelé mají k dodržování IHL. Je možné uvést alespoň některé: Sousedský argument představený v bodě B2 úvodní argumentace. Strach z následků možného trestního stíhání (srov. argument B3). Boží přikázání (např. argument B4). Válka je jen mezidobí (argument B5). Copak chcete válčit až do smrti? (Argument humanity, kdy dodržují IHL kvůli sobě samým, aby se ještě byli schopni zařadit do normálního života, pokud válku přežijí.) Pragmaticky je dobré IHL dodržovat také pro případ, že současný nepřítel by se v příští válce mohl stát naším spojencem – válečné zločiny budou případně spojenectví notně komplikovat.

V etice se rozlišují východiska odpovědi na otázku *Co je dobro?* Je dobré si všimnout, že zločin agrese je výrazně deontologické povahy, zatímco principy vojenské nutnosti a proporcionality jsou výrazně situační a utilitární.

Víra v boha války

Teorie spravedlivé války není jediná, která hlásá zásadu: K násilnému řešení musí být přikročeno až jako poslední možností, až když jsou všechny ostatní možnosti vyčerpány!

To zní dobře, mírumilovně a často se takový argument objeví i ve veřejné debatě. Při bližším pohledu se však ukáže jeho slabina. Je ozbrojené násilí schopno vyřešit konflikt, který se nepodařilo vyřešit žádnými jinými prostředky? Je válka opravdu „řešením jakýchkoli jinak neřešitelných problémů“? Pokud ano,

v tom případě je válka univerzální lék, „válka vyřeší všechno“! A jestli je něco schopné vyřešit i ty nejtěžší a nejsložitější konflikty, pak je to vpravdě spasitel!

Jsou lidé, kteří zývají tohoto boha války. V anglicky mluvícím světě se tomu říká „warism“. V dějinách evropského myšlení jsou příklady takového přístupu N. Machiavelli nebo Th. Hobbes. To ovšem není křesťanský Bůh.

V dějinách je řada příkladů, kdy nejenže válka problém nevyřešila, ale navíc k němu přidala další problémy, jako by jich předtím bylo málo. Příkladem může být snaha řešit sporné otázky vojenským střetem na Moravském poli 1278. Král Přemysl Otakar II. řešil v té době mnoho problémů a smrt panovníka v boji znamenala jen další problémy navíc.

Pochopitelně jsou i příklady, kdy ozbrojená síla pomohla problém vyřešit. Jako příklad je možné jmenovat válku Bismarcka proti Rakousku (na dění nyní nahlížíme očima Pruska), jejíž součástí byla bitva u Hradce Králové roku 1866. Vítězstvím v této válce si Bismarck vynutil diplomatická jednání nutná ke sjednocení Německa. Nutno podotknout, že tady byla válka nikoli řešením, ale pomůckou k řešení, které se odehrávalo na diplomatické úrovni! Podobně bychom mohli argumentovat v naší době ohledně války Ázerbájdžánu v Náhorním Karabachu. Je-li zásadním předpokladem mezinárodního pořádku, že vláda dané země efektivně kontroluje a spravuje celé své území (tudíž nese plnou odpovědnost za to, co se na jejím území děje), pak Ázerbájdžán vyřešil problém v rámci svých mezinárodně uznávaných hranic tím, že vojenskou silou získal plnou kontrolu.¹¹⁹

Bůh drsňák

Takže boha války je třeba odmítnout, nicméně u osoby Hospodina zůstaneme. Když v Bibli dojde na situaci boje, Bůh se nezakotává ani nezmlkne. Příkladem je Deuteronomium 20, kde Hospodin skrze Mojžíše dává jasně najevo, že válka je jeho prostor stejně jako mírové soužití, On je tam přítomen, dává své příkazy, jedná. V tomto smyslu Bůh není pacifista, což na druhou stranu nevylučuje, že pacifismus lidí je důležitým nástrojem (více viz dilema č. 3). Toto teologické východisko se zabývá otázkou připravenosti bojovat.

Co dělá bojovníka: Že podstoupil boj? Že rozdával rány? Nebo je to připravenost snášet rány? Schopnost donutit druhého podřídit se jeho vůli? To, že na druhém páchá násilí? To, že používá zbraně?

---

¹¹⁹ Pro více informací: International Crisis Group, *Armenian–Azerbaijani Conflict*, rozcestník analýz a informací, dostupné on-line: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/nagorno-karabakh-conflict>.

Běžní bohové jsou připraveni působit lidem násilí, ať již je to „bůh války“ v předchozím východisku, Marduch nebo řečtí bohové. A Hospodin Starého zákona neváhá vyvést svůj lid z otroctví „mocnou rukou a vztaženou paží“, na místě zůstanou ležet tisíce mrtvých lidí a dobytka. Mojžíšova modlitba se stane trvalou inspirací pro mnohé další, když vyzývá Hospodina, ať demonstruje svou sílu a nepřátele rozežene (Nu 10,35). Ani Syn člověka knihy Zjevení neváhá použít násilné prostředky (Zj 14,19-20 a 19,13-17).

Zjevení Ježíše z Nazareta však ukazuje, že náš Bůh je připraven také násilí snášet. Když Ježíše zatýkali v zahradě Getsemane, vstoupil jako zápasník MMA do klece – dobrovolně, připraven psychicky i fyzicky. Otukávání zahájil Ježíš hned v okamžik zatčení: **Vyšli jste s meči a holemi jako na lupiče, abyste mne zatkli. Den co den jsem vyučoval u vás v chrámě, a nezmocnili jste se mne. Ale musí se naplnit Písma** (Mk 14,48-49). Jeho mysl je soustředěná. Souboj pak pokračuje výslechem před židovskou radou. Dotírají na něho, zkouší to či ono, ale Ježíš je obrazně řečeno sbalen do pečlivé obrany, jejich údery nenacházejí cestu k citlivým místům. Těží ze svého bezúhonného života i pečlivě vedené veřejné služby. Mlčí. Nic na něho nemají. Až v jednu chvíli promluví, a to nečekaně, jakoby zápasník zvedl ruce, opustil obranný postoj, otevřel se přímým úderům: **Já jsem. A spatříte Syna člověka sedícího po pravici Moci a přicházejícího s nebeskými oblaky** (Mk 14,62). A už jdou do něho, už ho mají...

Bojovníka nedělá to, jestli má zbraně nebo jestli dostal naloženo. Bojovníka dělá připravenost rány dostávat, případně je i dávat. V Ježíšově životě zjevil Bůh, že je připraven rány dostávat, a to způsobem do té doby nevídaným – být potupně umučen. Jak je vidět, postoj a vlastně identita bojovníka se nevyklučuje s pacifismem, vždyť závěr Ježíšova života je právě skloubením pacifismu, metod nenásilného odporu a velmi silné vůle prosadit přesně to, co si sám předsevzal. A nikdo mu v tom nezabrání!

Boží připravenost trpět samozřejmě dopadá i na jeho následovníky. Při výkladu Písma však místy vyvstává otázka, zda ze skutečnosti, že Hospodin je bojovník, také nutně plyne, že lidé po jeho boku musí vzít zbraně do ruky. Takovým případem je závěrečný oddíl knihy Joel (kap. 4), nejstarší apokalyptické knihy Bible. Mnoho prolité krve má na svědomí tento strhující literární žánr apokalypsy se svými živými a násilnými obrazy. Autor tohoto článku je připraven argumentovat, že Joelův text je možné koherentně vyložit, aniž by Hospodinovi služebníci prolévají krev. Celý obraz v údolí Jósafat je shrnut v kořeni slova *š-f-t*, *rozhodovat, soudit*. Hospodin zde rozhoduje, **zařval ze Sijónu** (v. 16). Ano, soud může zahrnovat odplatu pro ty, kdo Hospodinu kopali jámu, do které nyní sami padnou – **Prodám vaše syny a vaše dcery** (v. 8). Výzva **Nachystejte válku!** je dále vyložena v duchu blahoslavenství upřesněním, koho myslí: **Slabý ať řekne: Jsem hrdina** (v. 9 a 10). Překladatelsky obtížný je verš 21, jehož výklad se v podání autora nejvíce blíží kralickému znění. Výsledný obraz

soudu je nesmlouvaný, neplyne však z něho nutně, že Hospodinovi věrní mají začít bojovat s Božími nepřáteli.¹²⁰

Čtyři mandáty

V luterské tradici existuje učení o čtyřech mandátech: stát, církev, rodina, práce. Bůh uplatňuje svou vládu v každé oblasti života jinak. Tak například stát „nosí meč“, aby trestal zločince, třeba i hrdelním trestem. Církev a její představitelé nemají zasahovat do výkonu státní moci a stát nemá zasahovat do duchovní služby. Podobně vztahy v rodině jsou odlišné od pracoviště.

Stučně představení tohoto učení z hlediska etických dopadů je možné najít v knize Th. Schirrmachera, *Morální odpovědnost*.¹²¹ Vyrovnával se s ním ve svých knihách i dopisech také D. Bonhoeffer. Nejedná se o součást výhradně luterského bohosloví. Má hlubokou tradici v rozlišení dvou sfér vlivu – duchovní a světské. Rozlišení dvou říší sahá až k Augustinovi a jeho spisu *O obci Boží*. Jedním z výstupů tohoto učení je doktrína odluky církve od státu.

Tématu vojenské etiky se rozlišení mandátů týká hned na dvou rovinách. Tou první je samotný princip více než jedné oblasti, které mohou být do určité míry samostatné – křesťan (voják) v průběhu života tak přechází z jedné do druhé a zpátky. Tou druhou je pak přímo otázka nakládání s lidským životem. Obě roviny se protínají ve slovech Desatera a Knihy smlouvy: Na jedné stránce Písem svatých máme přikázání adresované všem v občanském soužití: **Nezabiješ!** (Ex 20,13) Na protější stránce čteme přikázání týkající se výkonu veřejné správy: **Kdokoliv by někoho udeřil, takže by zemřel, jistě bude usmrčen** (Ex 21,12). Je jasné, že nakládání s lidským životem se neřídí vždy a všude stejným přikázáním.

Dva vztahy k lidským právům

Ve stejné době z obdobných kořenů jako princip humanity vyrůstají také lidská práva vyjádřená *Listinou základních práv a svobod*. Křesťanská teologie k nim

---

¹²⁰ Detailní výklad verš po verši zazněl v kázání ve sboru Církve bratrské v Praze 5 dne 22. března 2020 a je také součástí elektronické publikace výkladů v cyklu *Velké pravdy malých proroků* dostupné na stránkách téže církve: J. Valeš, *Velké pravdy malých proroků*, zveřejněno 28. července 2021, sbor CB v Praze 5, strany 98–100, dostupné on-line: <https://cbsmichov.cz/wp-content/uploads/2021/07/mali-proroci-velke-pravdy.pdf>.

¹²¹ Schirrmacher Thomas, *Morální odpovědnost: tři rozměry etického rozhodování*, Návrat domů, Praha 2016, str. 71–84.

zaujímá v zásadě dvojí vztah.¹²² Buď je považuje za biblická a je k jejich recepci vstřícná. Nebo poukazuje na to, že lidská práva jsou přirozenou teologií bez základu ve zjevení, tudíž je k jejich recepci kritická.

Slabina církve a teologie

Je na místě přiznat si, že církev má malou imunitu vůči tomu, nechat se zneužívat ze strany mocenských hráčů. Příkladem je vzestup světské moci církve za císaře Konstantina, který Petr Chelčický a další popisují jako jed, který se dostal do církve. Podobně křížové výpravy za osvobození Svaté země ve skutečnosti sloužily expanzivní a ekonomické politice evropských panovníků (nebo papeže). Dalšími příklady jsou *Deutsche Christen* v nacistickém Německu nebo pravoslavná církev současného Ruska.

Zneužití teorie „spravedlivé války“ mocnými již byla zmíněna samostatně. To je třeba považovat za její zásadní slabinu. Jako by byla formulována pro panovníka, křesťana, který se snaží být upřímný sám k sobě a částečně odolává korumpující síle moci. I upřímný člověk dokáže klamat sám sebe ohledně svých motivů. O kolik snadnější pak je oklamat někoho druhého vhodně volenými slovy někým, kdo chce prosadit své cíle a má k tomu dost moci?!

Svatá válka

K teologické reflexi ozbrojených konfliktů nutně patří alespoň zmínka o svatých válkách, které ať chceme, nebo nechceme, patří k dějinám křesťanské víry. Z následujících čtyř charakteristik stačí, aby platila jediná, a válku lze považovat za „svatou“: 1. Cíle války jsou náboženské. 2. Zabíjení je představiteli náboženství prohlášeno za legální, nutné, či dokonce blahoslavené. 3. Za účast v boji jsou slíbené „duchovní“ odměny. 4. Válka je vedena proti skupině lidí s odlišným náboženstvím. Přičemž ani jedna z podmínek není myslitelná bez aktivní účasti představitelů náboženské komunity, kteří ji potvrdí, schválí nebo vyhlásí.¹²³ Proto je tak důležité, jak se zachovají představitelé církví v rozho-

¹²² Pavel Hošek, “The Christian claim for universal human rights in relation to natural law – two perspectives: IIRF reports”, *International Journal for Religious Freedom*, 2012, roč. 5, č. 2, s. 147–160, ISSN 2070-5484.

¹²³ Srov. Robert Paul Churchill, “Holy Wars”, *EWE*, str. 208, jenž k těmto kritériím připojuje ještě dvě další, které pomáhají rozlišit „svaté války“ u kmenových společností nebo v teokraciích: “5. it is generally waged by societies that deploy specially trained personnel, combatants distinct from a priestly class or religious officials; 6. war is recognized as generally a secular and worldly affair, and a holy war as a sanctified exception, and therefore, perfectly consistent with prohibitions against wars among coreligionists or citizens of the same nation” (str. 208).

dující okamžik, kdy se nějaký mocipán snaží dodat válce náboženský rozměr, např. Putin a ruská pravoslavná církev.¹²⁴

Bible obsahuje příběhy válek vedených na přímý a výslovný pokyn Hospodina (např. když David hledá Boží vůli, zda vytáhnout do boje proti Pelištejcům v 2S 5,19 a 23). Bible obsahuje obecnější vyjádření v tom smyslu, že Bůh je Pánem také bojiště, že se od situace války nijak nedistancuje (především Dt 20). Nacházíme také volání o pomoc proti válečnému nepříteli (zvláště v žalmech, např. Ž 3). Nejtěžší jsou ty pasáže, v kterých Hospodin nařizuje genocidu nepřátel, tedy zejména původních kmenů Kanaánu při obsazování zaslíbené země a Amáleka (Ex 17 a další). Pro kaplanskou službu zvláště stojí za zdůraznění vědomí Boží blízkosti v boji, které má celou škálu podob – od osobního pastoračního povzbuzení **Neboj se nepřítel, neboť s tebou je Hospodin, tvůj Bůh, který tě vyvedl z egyptské země** (Dt 20,1), až po **Dnes tě Hospodin vydá do mé ruky. Zabiju tě a srazím ti hlavu... A celý svět pozná, že s Izraelem je Bůh** (1S 17,46).

Jonathan Sacks ve své analýze nábožensky motivovaného násilí navrhuje nazývat ho *altruistické zlo* (altruistic evil). Nejde jen o válku, má mnoho podob. Altruistické zlo je jeho třetí fáze. První fází je dehumanizace, druhou fází je nalezení viníka, skrze kterého sami sebe prohlásíme za oběť. Třetí fází pak je řešení problému, odstranění viníka, který již není člověkem...¹²⁵

Většina křesťanů odmítne prosazovat dobro násilím. Otázkou však zůstává jednání křesťana, občana, v rámci jeho občanských závazků vůči státu. Byl to Jan Rokycana, který zjara 1431 formuloval 7 námitek, bludů vůči táborskému křídlu husitství, a tím dal podnět ke vzniku *Vyznání a obrany* z pera Mikuláše Biskupce. Pátá námitka sestávala ze dvou částí: „...se před lidem slavnostně nezříkáme válek dnes běžných, a za druhé, že je s těmi podmínkami a okolnostmi, za jakých jsou vedeny, nedovedeme a ani nemůžeme vymezit ani zákonem Božím, ani spisy svatých.“¹²⁶ Na první námitku odpovídá Mikuláš připomenutím toho, že k ozbrojenému odporu přistoupili „z nezbytí“ kvůli zarputilým a zločinným odpůrcům, kteří se nedají zadržet „jinými, mírnějšími prostředky“.¹²⁷ A pak se hlásí ke společné poradě všech husitů v Praze na počátku války, kde se shodli na podmínkách, za kterých je pro ně válka přípustná, takže „tyto

¹²⁴ J. Sacks argumentuje, že náboženství má mimořádnou schopnost sjednotit lidi tak, aby nebojovali mezi sebou. To se mnoha vládcům hodí k jejich záměrům sjednotit lidi proti společnému nepříteli. J. Sacks, *Not in God's Name*, str. 100.

¹²⁵ J. Sacks, *Not in God's Name*, str. 57 a dále, shrnutí na str. 61.

¹²⁶ Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, *Vyznání a obrana Táborů*, Academia, Praha 1972, str. 236.

¹²⁷ Mikuláš Biskupec, *Vyznání a obrana Táborů*, str. 237.

války se vůbec neodvažujeme tupit.“¹²⁸ Na druhou námitku odpovídá: „Není naším záměrem prosazovat nebo jakkoli omlouvat či obhajovat, co je při vedení válek zlé a neřádné.“¹²⁹ A odvolává se na řadu jednání a opatření, která jako duchovní přijali, aby ty neřády odstranili. „Že však proti společnému záměru nás všech nebo proti nařízení, jež jsme jednoznačně vyhlásili lidu, jemuž kážeme, dochází k takovým zlořádům, toho litujeme.“¹³⁰

Dějinná realita svatých válek se vynořuje pokaždé, když má být vyslovena modlitba v době válečné. Zde je několik námětů posbíraných autorem.¹³¹ Nejen válečných konfliktů se v Bibli týká trochu vyčítavá otázka: **Bože, jak dlouho ještě?!!!** (Ž 13) Ze situace existenčního ohrožení vyrůstá vyzývající modlitba: **Povstaň, Hospodine!** (Nu 10,35, Ž 10,12) Na tuto prastarou Mojžíšovu modlitbu navazují i výslovné prosby, aby Bůh přemohl nepřítele demonstrací své moci: **Ať se rozprchnou, ať utečou...** (Nu 10,35), **rozptyl nepřátele, uveď je ve zmatek!** (Ž 144) Poučující modlitba uctívá Boha **Mstitele** (Ž 94), jinými slovy: Bojuj, zabíjej, ale nemsti se! David se v modlitbě vděčnosti ohlíží za svými vojenskými zkušenostmi s Bohem a konstatuje, že Bůh ho zachraňuje, když už je úplně na dně... (Ž 18,17-20).

Závěr

Esaj vychází z tvrzení, že etická reflexe je možná dokonce i v podmínkách ozbrojeného konfliktu. Obhajobě tohoto tvrzení se věnuje úvodní argumentace. Na jejím základě se autor článku přiklání k variantě, že vojenská dilemata eticky reflektovat lze, ne vždy však standardním způsobem (v argumentaci uvedeno jako varianta C).

Etické dilema bylo definováno jako situace, která nenabízí žádné dobré řešení, jen řešení více či méně nedobrá, nebo přímo zlá. Jednotlivci i celé etické školy v situaci takového dilematu reagují různě. Radikálním řešením je absolutní pacifismus.

¹²⁸ Míkuláš Biskupec, *Vyznání a obrana Táborů*, str. 237. V únoru 1422 v Písku táborští duchovní formulovali podmínky oprávněné války takto: důvod (obrana víry), způsob (umírněnost), cíl (láska). Tak A. Molnár v poznámce ke str. 237.

¹²⁹ Míkuláš Biskupec, *Vyznání a obrana Táborů*, str. 237.

¹³⁰ Míkuláš Biskupec, *Vyznání a obrana Táborů*, str. 238.

¹³¹ Srov. blog autora: Jan Valeš, *Modlitba v časech války* [on-line], zveřejněno 18. 3. 2024, dostupné on-line: <https://honzavales.blogspot.com/2024/03/modlitba-v-casech-valky.html>.

Cílem článku bylo dilemata vojenské etiky vyjmenovat a představit. Bez nároku na úplnost článek jmenuje šestnáct etických dilemat. Nejprve ta, která řeší běžný voják; pak ta, která řeší velitelé; nakonec dilemata vojenských kaplanů.¹³²

Pro lepší zasazení do kontextu vojenské etiky byly do výkladu dilemat zahrnuty také čtyři etické principy přítomné v současném mezinárodním humanitárním právu (IHL): rozlišování, humanity, proporcionality a nutnosti.

Jako pomyslný bonus byla v závěru článku shrnuta alespoň ta hlavní východiska, která se v uvažování o dilematech uplatnila. Opět cílem bylo je vyjmenovat a stručně představit.

Persvědčivost nebo nepřesvědčivost tohoto článku povede čtenáře zpět k jeho osobité odpovědi na základní otázku: Je možné válku eticky reflektovat? Na to pak naváže otázka, kterou tento článek nerozebírá: Jak se rozhodnu v situaci etického dilematu? ■

Zdroje

Akademické zdroje a prameny

- Bonhoeffer, D., *Na cestě ke svobodě. Listy z vězení*, Vyšehrad, Praha 1991.
- Bonhoeffer, D., *Následování. Výklad Kázání na hoře*, Kalich, Praha 1962.
- Burian, Michal; Aleš Knížek; Jiří Rajlich; Eduard Stehlík, *Atentát. Operace Anthropoid 1941–1942*, Ministerstvo obrany–VHÚ, Praha 2015.
- Cílek, Václav, a kol., *Ruka noci podaná: základy rodinné a krizové připravenosti*, Dokořán, Praha 2018.
- Dzuro, Vladimír, *Vyšetřovatel*, Grada, Praha 2017.
- EWE odkazuje na: Donald A. Wells, ed., *An Encyclopedia of War and Ethics*, Greenwood Press, Westport 1996.
- Geisler, Norman L., *Christian Ethics: Contemporary Issues & Options*, Baker Academic, Grand Rapids 2010.
- Grzywaczewski, Tomasz, *Hranice snů*, PANT, Polanka nad Odrou 2020.
- Holub, Tomáš, *Boj proti terorismu ve světle nauky o tzv. spravedlivé válce. Návrh kriteriologie*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2009.
- Hošek, Pavel, “The Christian claim for universal human rights in relation to natural law – two perspectives: IIRF reports”, *International Journal for Religious Freedom*, 2012, roč. 5, č. 2, s. 147–160. ISSN 2070-5484.

¹³² Připojit by bylo možné dilemata dalších specialistů, kteří se zapojují do ozbrojených konfliktů, např. dilema válečných novinářů, zda riskovat život a přinést skutečně jedinečné zpravodajství z místa konfliktu, nebo dát přednost bezpečnosti s tím, že svým zpravodajstvím nevyvolají takový zájem.

- KD001 odkazuje na: *Přehled základních pojmů*, materiály Základního důstojnického kurzu, velitelství výcviku – Vojenská akademie, Vyškov 2022.
- Komenský, J. A., *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl II. Svoboda, Praha 1992.
- Marek, Jindřich, *Armáda barikád. Přípravy povstání a velitelská odpovědnost za boje na pražských barikádách v květnu 1945*, Vojenský historický ústav, Praha 2015.
- Matoušek, Oldřich, a kol., *Metody a řízení sociální práce*, Portál, Praha 2003.
- Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, *Vyznání a obrana Táborů*, Academia, Praha 1972, úvodní studie A. Molnára.
- Mw odkazuje na: Michael Walzer, *Spravedlivé a nespravedlivé války: morální argumentace s historickými příklady*, Academia, Praha 2019. Také: Valeš, Jan, *Shrnutí knihy Michaela Walzera Spravedlivé a nespravedlivé války s komentářem* [on-line] 2022, dostupné v katalogu ETS: <https://ets.jabok.cuni.cz/eg/opac/record/56903?locg=163>.
- Neitzel, Sönke; Harald Welzer, *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*, Academia, Praha 2014.
- Ryngaert, C.; N. Schrijver, “Lessons Learned from the Srebrenica Massacre: From UN Peacekeeping Reform to Legal Responsibility”, *Netherlands International Law Review* 62, 219–227 (2015), dostupné on-line: <https://doi.org/10.1007/s40802-015-0034-x>.
- Sacks, Jonathan, *Not in God's Name: Confronting Religious Violence*, Amazon, June 2015, e-kniha Kindle.
- Sharp, Gene, *The Politics of Nonviolent Action I–III*. Porter Sargent, Boston 1973, dostupné on-line spolu s dalšími zdroji: <https://commonslibrary.org/198-methods-of-nonviolent-action/>. V knize jmenuje 198 metod nenásilného odporu. Tento výčet je základem databáze *Global Nonviolent Action Database*, kterou provozuje *Swarthmore College*, <https://nvdatabase.swarthmore.edu>, Pennsylvania, USA.
- Schirmacher, Thomas, *Morální odpovědnost*, Návrat domů, Praha 2016.
- Skoblík, Jiří, *Přehled křesťanské etiky*, Karolinum, Praha 1997.
- Tomek, Prokop, ed., *Válečné záznamy Rudolfa Krzáka*, Ministerstvo obrany–VHÚ, Praha 2014.
- Tsouras, Peter, ed., *Slovník vojenských citátů*, Baronet, Praha 2007.
- Valeš, Jan, *Velké pravdy malých proroků*, zveřejněno 28. července 2021, sbor cv v Praze 5, dostupné on-line: <https://cbasmichov.cz/wp-content/uploads/2021/07/mali-proroci-velke-pravdy.pdf>.
- Walzer, Michael, *Spravedlivé a nespravedlivé války: morální argumentace s historickými příklady*, Academia, Praha 2019, viz MW.
- Wells, D. A., ed., *An Encyclopedia of War and Ethics*, Greenwood Press, Westport 1996, viz EWE.

- Wernisch, Martin, *Politické myšlení evropské reformace*, Vyšehrad, Praha 2011.
- Werpehowski, W.; S.D. Crocco, eds., *The Essential Paul Ramsey. A Collection*, Yale University Press, New Haven 1994.
- Wolff, Akiva, "A closer examination of Deuteronomy 20:19-20", *Jewish Bible Quarterly* 39(3) 2011, str. 143–151, dostupné on-line: https://jbnqnew.jewishbible.org/assets/Uploads/393/jbq_393_baltashchit.pdf.

Dokumenty

- Dohoda o spolupráci mezi Ministerstvem obrany, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí z června 1998.*
- Putin, Vladimír, *Slova, jimiž Putin rozpoutal bezprecedentní válku* [on-line dokument] Seznam.cz, dostupné on-line: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-dokument-slova-jimiz-putin-rozpoutal-bezprecedentni-valku-190232>.
- Recommandations pour une politique de sécurité tournée vers l'avenir*, Berne 29. 8. 2024, dostupné on-line: <https://www.admin.ch/gov/fr/accueil/documentation/communiqués.msg-id-102256.html>.
- Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the UN General Assembly (A/78/540)* United Nations, Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, 19. října 2023, dostupné on-line: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-En.pdf> nebo <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N23/313/10/PDF/N2331310.pdf?OpenElement>.
- Rozkaz ministra obrany RMO č. 19 z 3. června 1998.*
- Stanovisko Ministerstva obrany ČR na základě svobodného přístupu k informacím dne 24. 2. 2023, č. j. MO 148524/2023-8694, dostupné on-line: <https://mocr.army.cz/assets/informacni-servis/povinne-informace/1-uredni-deska/zakon-106/odp/odmitnuti-sluzby-z-duvodu-svedomi-nebo-nabozenskeho-vyznani.pdf>.
- Základní vojenský řád* ze dne 8. prosince 2023, dostupné on-line: https://mocr.army.cz/assets/informacni-servis/povinne-informace/1-uredni-deska/zakon-106/odp/priloha-c-1-1_25.pdf

Beletrie, film, žurnalistika a osobní reflexe

- Junger, Sebastian, *Válka*, Vlastimil Dominik – Omnibooks, Praha 2010.
- Kučerová, Barbora, *Další „úspěch“ Putinovy invaze. Zpráva radí Švýcarsku zmírnit neutralitu* [on-line] SeznamZpravy.cz 30. 8. 2024 15:12, dostupné na: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/zahranicni-stredni-evropa-dalsi-uspech-putinovy-invaze-zprava-radi-svycarsku-zmirnit-neutralitu-258716>.
- Markus, Valerij, *Stopy na cestě. Autentický příběh mladého muže, který bojuje za Ukrajinu*, Familium, Černošice 2018.

- Parker, Harry, *Anatomie vojáka*, CPress, Brno 2018.
- Remarque, Erich Maria, *Tři kamarádi*, Svoboda–Libertas, Praha 1993.
- Saving Private Ryan* [film], režie Steven Spielberg, scénář Robert Rodat, 1998.
- Szántó, Jakub, „Jak se žije v Pásmu Gazy“, podcast *Deník N*, díl ze dne 11. 10. 2023, dostupné on-line: <https://denikn.cz/1254264/studio-n-jak-se-zije-v-pasmu-gazy/>.
- “The IDF’s Crisis of Unity”, podcast *For Heaven’s Sake*, díl ze dne 30. srpna 2023, vydává Shalom Harman Institute, Izrael, dostupné on-line: <https://www.hartman.org.il/the-idfs-crisis-of-unity-transcript/>.
- Valeš, Jan, *Modlitba v časech války* [on-line], zveřejněno 18. 3. 2024, dostupné on-line: <https://honzavales.blogspot.com/2024/03/modlitba-v-casech-valky.html>.
- Valeš, Jan, *Nenásilný odpor Ukrajinců* [on-line], zveřejněno 27. prosince 2022, dostupné on-line: <https://honzavales.blogspot.com/2022/12/nenasilny-odpor-ukrajincu.html>.

On-line zdroje

- Global Nonviolent Action Database*. Databázi provozuje Swarthmore College, Pensylvánie, USA, jejím základem je kniha Gene Sharp, *The Politics of Nonviolent Action I–III*, Porter Sargent, Boston 1973, dostupné on-line: <https://nvdatabase.swarthmore.edu>.
- ICRC Rule* odkazuje na: *Customary International Humanitarian Law*, International Committee of the Red Cross, studie probíhající od roku 1996. Její aktuální verze z října 2023 je k dispozici on-line: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl>.
- International Crisis Group*, Mezinárodní nezisková organizace přispívající k mírovému řešení sporů kvalitní novinářskou a analytickou činností, dostupné on-line: <https://www.crisisgroup.org>.
- International Humanitarian Law Databases*, databáze Mezinárodního červeného kříže, dostupná v několika světových jazycích on-line: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1>.
- Projekt Legie 100*, dostupné on-line: <https://legie100.com/>.
- „Rozhovor s generálporučíkem Karlem Řehkou“, podcast *Zbytečná válka*, díl ze dne 26. srpna 2024, Novinky.cz, Alex Švamberk, dostupné on-line: <https://www.novinky.cz/clanek/podcasty-zbytecna-valka-rehka-ne-kazda-valka-je-zbytecna-40485387>.
- Statistika*, Signum belli 1914, © 2011, dostupné on-line: <https://www.signumbelli1914.cz/pages/statistika.php>.
- Stehlík, Eduard, „Pražské povstání je jedna z klíčových událostí z našich moderních dějin“ [on-line], *Interview s Martinem Kovářem*, Radio ZET, 4. května 2023, dostupné na <https://podcasty.seznam.cz/podcast/interview-martina>

kovare/vojensky-historik-eduard-stehlik-prazske-povstani-je-jedna-z-klicovych-udalosti-z-nasich-modernich-dejin-310500.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) sleduje především obchod se zbraněmi a odzbrojování, ale také formuluje doporučení na podporu míru. Dostupné on-line: <https://www.sipri.org>.

Ukrajinské pacifistické hnutí, dostupné on-line: <https://pacifism.org.ua>.

Uppsala Conflict Data Program, provozuje Department of Peace and Conflict Research Univerzity v Uppsale, Švédsko, mapuje ozbrojené konflikty za posledních 40 let, dostupné on-line: <https://ucdp.uu.se/>.

Wikipedia, the free encyclopedia, "Civilian casualty ratio" [on-line], datum posledních úprav textu: 26. 6. 2024, dostupné on-line: https://en.wikipedia.org/wiki/Civilian_casualty_ratio.